

NOTES SOBRE LA SUPERVIVÈNCIA DEL TEATRE CATALÀ ANTIC

Josep Romeu i anteriorment Josep Sebastià Pons han posat en relleu la impressionant tradicionalitat i, en conseqüència, el sorprenent arcaisme de bona part del nostre teatre.¹ El drama religiós, les primeres notícies del qual són del segle XIV pel que fa referència al teatre català i de molt abans per al drama litúrgic llatí,² continua perdurant fins avui: en la *Sibilla*, de tan abundosa i contradictòria bibliografia, que cada any és cantada a les esglésies de Mallorca i de l'Alguer;³ en les representacions de la Passió, historiades per Romeu,⁴ que han sobreviscut dramàticament

1. J. ROMEU I FIGUERAS, *La dramaturgia catalana medieval: Urgencia de una valoración*, «Estudios Escénicos», III (1958), 51-76; J. S. PONS, *La littérature catalane en Roussillon au XVIIe et au XVIIIe siècle* (Toulouse-Paris 1929), XI-XIII.

2. Cf. MILÀ I FONTANALS, *Orígenes del teatro catalán*, dins *Obras Completas*, VI, 205-379; HIGINI ANGLÈS, *La música a Catalunya fins al segle XIII* (Barcelona 1935); RICHARD B. DONOVAN, *The liturgical Drama in medieval Spain* (Toronto 1958). El llibre de Donovan és l'intent més seriós realitzat fins ara, però encara no és complet i seria possible de fer-li moltes observacions de detall; vegeu-ne la interessant recensió de Solange Corbin, «Cahiers de Civilisation Médiévale», II (1959), 224-226. L'únic que ha estudiat seriosament el teatre català antic és Josep Romeu; vegeu la meua recensió de totes les seves obres a *ER*, VII, 181-188, 203; cal afegir-hi *Literatura catalana antiga*, IV: *El segle XV* (Barcelona 1964), 101-112, on dona un resum ben útil del teatre d'aquesta època. — Recordem que aquests darrers temps hi ha hagut un moviment de revaloració del nostre teatre antic. Bona prova en són les representacions celebrades a diversos indrets, sobretot les que es fan cada any a Barcelona, des del 1961, impulsades i dirigides per Josep Romeu (cf. J. ROMEU FIGUERAS, *Teatro hispánico del período románico: Una experiencia de rehabilitación*, «Estudios Escénicos», IX (1963), 9-70; J. CARBONELL, *Sobre teatre medieval*, «Serra d'Or», agost 1960, pàgs. 21-23; ID., «La Passió: Misteri dramàtic del segle XVI» (Tinell, Barcelona). *Íbid.*, juny 1962, pàgs. 45-46). A més de diversos drames llatins i castellans i de la impressionant Passió, Romeu ha muntat al Tinell la *Consueta de sant Jordi* (1962), l'*Assumpció de Madona Santa Maria* (1963; és la peça de què parlem breument a la n. 8, ara tornada a editar per Soberanas) i la *Representació de la Mort mallorquina* (1964).

3. Vegeu l'Apèndix 1, on aplego una sèrie de notícies sobre la Sibilla.

4. J. ROMEU, *La Légende de Judas Iscariot dans le Théâtre Catalan et Provençal: Essai de Classification des Passions Dramatiques Catalanes*, «Actes et Mémoires

o processionalment a molts de pobles catalans;⁵ en els *Pastorets* o *Pastorells*, que ara han recobrat nova vitalitat;⁶ en la *Representació dels tres Reis Magos*, viva en alguns pobles de Mallorca;⁷ en el *Misteri d'Elx*...⁸

du 1er Congrès International de Langue et Littérature du Midi de la France» (Avignon 1957), 68-106; veg. *ER*, VII, 182-183.

5. La bibliografia és abundant, però de valor desigual. Assenyalem: JOAN AMADES, *Costumari català*, II (Barcelona 1951), 580-606; ID., *Del teatre popular*, «Butlletí C. Exc. de Catalunya», XXXV (1925), 329-349; JOSEP ARTÍS, *Tres conferències sobre teatre retrospectiu* (Barcelona 1933); ID., *Las tradicionales representaciones de «La Passió»*, «Barcelona-Atracció», XXVIII-XXIX (1946-1947), 65-71; F. BLASI I VALLESPINOSA, *Representacions escèniques de Setmana Santa*, «Arxiu de Tradicions Populars», I (1928), 94-100; L. G. CONSTANS, *Bañolas* (Banyoles 1951), 169-170; PIERRE VIDAL, *Nouvelle note sur l'ancien théâtre catalan à propos d'une représentation de la «Presse del Hor» à Banyuls-dels-Aspres, le 21 octobre 1888*, *RLR*, XXXIII (1889), 84-93; CELS GOMIS, *Un dijous Sant a Sant Esteve de Bas*, «Butlletí C. Exc. de Catalunya», XXV (1915), 74-83 (publicat abans a «Catalunya», febrer 1904); ROSSEND SERRA I PAGÈS, *La processó del Dijous Sant a Verges*, «Butlletí C. Exc. de Catalunya», XXXVI (1926), 201-214; CONCHA BRÉTÓN, *Una curiosa supervivencia del teatro religioso popular: La Passió de Verges*, «Estudios Escénicos», VIII (1963), 9-28; T. RIBAS, «*Tornaran les representacions de la Passió?*», «Vida Cristiana», XVIII (1930-31), 162-165; A. SABANÉS DE BALAGUER, amb la col·laboració de T. ROIG I LLOP i J. ROMEU, *La Passió d'Esparreguera* (Barcelona 1957). Cf. infra, pàgs. 70-79.

6. JOAN AMADES, *Costumari català*, I (Barcelona 1950), 113-118; ID., *El pessebre* (Barcelona 1959), 30-108; ROSSEND LLATES, *Teatre popular: Els pastorets* (Barcelona 1952); A. LLOPIS, *El pueblo, actor: De «Els pastorets» a la «Passió»*, «Destino», 20 febrer 1960; G. MUNAR, *Els Pastorells* (Mallorca 1959). Cf. infra, pàgs. 55-56.

7. Cf. infra, pàgs. 66-71.

8. Seria molt útil d'estudiar i editar els tres drames sobre la mort i assumpció de Maria que se'ns han conservat, el més recent dels quals és el d'Elx. El manuscrit tarragoní de la *Representació de la Assumpció de madona santa Maria*, publicat per JOAN PIÉ, *Autos sacramentals del segle XIV*, «Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa», I (1896-98), 673-686, 726-744, ha estat trobat recentment per A.-J. Soberanas i Lleó; continua perdut el de la *Representació valenciana* del segle XV publicada en teoria paleogràficament per JOSÉ RUIZ DE LIHORY, *La música en Valencia* (València 1903), 84-91. Per al *Misteri d'Elx*, molt tardà i sobre el qual hi ha tant de confusionisme, vegeu bona bibliografia a ROMEU, *El segle XV*, III; afegiu-hi: JAVIER FUENTES PONTE, *Memoria histórico-descriptiva del Santuario de Nuestra Señora de la Asunción en la ciudad de Elche* (Lleida 1887): R. CHABÀS, *El drama sacro de la Virgen de Elche*, «El Archivo», IV (1890), 203-214 (intenta de donar un text crític); J. RUIZ DE LIHORY, *op. cit.*, 62-95; SALVADOR i JUAN GÓMEZ BRUFAL, *Bibliografía de Elche* (Alacant 1957), especialment 39-51 (llista per desgràcia incompleta i freqüentment errada); cf. encara M. BATLLORI, *La cultura catalano-aragonesa durant la dinastia de Barcelona*, «VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón», I (Barcelona 1962), 387. Sabem que l'any 1388 ja es feia la «representació de la festa de la Assumpció de madona Sta. Maria» a Tarragona (E. MORERA i LLAURADÓ, *Tarragona Cristiana*, II (Tarragona 1899), 926); del 1476 hi ha publicat un document d'Igualada que parla de «certa representació de la Verge Maria», que els consellers volien fer «seguint bona e loable consuetud d'aquesta vila» per «venerar e honrar [...] la festa del preciós Cors de Jesu Christ» (JOAN SEGURA, *Història d'Igualada*, II (Barcelona 1908), 162-163); tenim testimoniatges que l'any 1479 hi havia tradició a les terres rosselloneses de fer representar anualment el dia de Corpus la *Sepultura i Assumpció de la Verge* (D. M. J. HENRY, *Le Guide en Roussillon* (Perpinyà 1842), 49). Per altra banda, posem una narració en prosa de *Lo passament de la Verge Maria*, de lletra de mitjan segle XV, segons Francesc Carreras i Candi, que l'edita al *BRABLB*, X (1921-22), 215-

Durant les meves recerques a les biblioteques de Barcelona, de la ciutat de Mallorca i de Montserrat he anat arreplegant una sèrie de notícies prou curioses, que testimonien la supervivència a través dels segles d'aquest teatre tradicional, i he cregut útil de donar una miscel·lània de documents i de textos, bona part d'ells inèdits, d'altres procedents de diversos llocs de consulta no gaire fàcil. Aquestes notes, la major part de les quals són del temps de la Decadència, vénen a confirmar una de les tesis preferides del doctor Rubió: mai no hi hagué un hiat total entre la literatura catalana antiga i el poble; més encara, el poble continuà fidel a aquesta literatura fins i tot en els moments pitjors de la nostra història.⁹

I

NOTÍCIES GENERALS DE REPRESENTACIONS

Posseïm ja moltes dades sobre el teatre català antic, i valdria la pena d'arreplegar-les i completar-les. Avui, però, només em proposo de donar a conèixer i comentar breument diverses prohibicions eclesiàstiques dels segles xv al xviii.¹⁰ L'any 1470 mossèn Joan Martínez, vicari general del bisbe de Mallorca, Francesc Ferrer, manà que no es fessin representacions «axí dijous com en lo divenres Sant de nit ni de dia» en «esglésies, capellas ne monestirs», «exceptuades les representacions les quals se

221, coneguda encara avui per tradició oral a la nostra terra. *Lo passament de la Verge Maria* figura ja en un *Libre de Oracions* inventariat a Vic el 1469; cf. E. JUNYENT, *Repertorio de noticias sobre manuscritos catalanes*, AST, XVI (1943), 71. Per a més notícies, vegeu l'article del senyor Soberanas en un pròxim volum dels ER.

9. Cf. JORDI RUBIÓ I BALAGUER, *La cultura catalana del Renaixement a la Decadència* (Barcelona 1964), 134-137. — No creguem, però, que la persistència d'un teatre tradicional sigui exclusiva de Catalunya; en més o menys grau es dona pertot arreu. Pensem només, per citar un parell de casos significatius, que la *Sibilla* subsisteix encara avui a Braga, segons SOLANGE CORBIN, *Essai sur la musique religieuse portugaise au Moyen Âge* (Paris 1952), 288, i que fins al segle passat hi hagué representacions de la *Passió* i d'altres obres en sard a certes regions de Sardenya (cf. L. MOURIN, *Les plus anciens drames sardes, inconnus, et quelques autres manuscrits de Cagliari*, «Scriptorium», VI (1952), 243-251; seria interessant d'estudiar les relacions entre aquestes Passions i les catalanes). Vegeu, encara, el curiós article de dom JEAN LECLERCQ, *Dévotion privée, piété populaire et liturgie au moyen âge*, dins *Études de pastorale liturgique* (Paris 1944), 149-183, i les referències a obres espanyoles sobre els Mags que dono a la n. 66. Els exemples podrien multiplicar-se.

10. Prescindeixo de notícies dels segles xiv i xv que poden trobar-se fàcilment al *Viage literario* del P. Villanueva i a l'*España Sagrada* començada pel P. Flórez, encara per acabar. Vegeu bona bibliografia general a DONOVAN, *op. cit.*, 217-222 i a ROMEU, *El segle XIV* (Barcelona 1961), 103-104; *El segle XV*, ja citat, 110-112. Afegiu-hi *El culto y la liturgia en la catedral de Tarragona* de mossèn ANDREU TOMÀS AVILA (Tarragona 1963).

acostumen fer en le Seu lo divenres Sant de dia, segons en la consuetada de la dita Seu és ordinat». ¹¹ Aquest decret, del qual es feren sis còpies, publicades a la Catedral i a les altres esglésies parroquials, fou repetit, gairebé literalment, el 1517, pel vicari general de Rodrigo del Mercado, que prohibí a més a més les representacions en «altres dies de la Santa coresma». ¹² Tornem a tenir notícies mallorquines del 1572, any que els canonges «determinarunt quod non fiat Sibilla in matutinis Nativitatis Domini», prohibició que devia partir del bisbe Dídac d'Arnedo, zelós introductor de la Reforma tridentina a Mallorca. ¹³ Dídac Escolano, al Sínode del 1659, prohibí severament les «scenicae actiones» dins les esglésies i prop d'elles, ¹⁴ i determinà que els misteris de la Passió i la vida i miracles de la Mare de Déu, dels àngels, dels apòstols i dels sants no es representessin, sinó que es prediquessin. ¹⁵ El 4 de desembre de 1666 el bisbe

11. Publicat per FRANCESC FRONTERA, *BSAL*, XVI, 138-139. El torno a publicar, amb la puntuació millorada, a l'Apèndix III, 1. Per a les representacions del dijous i el divendres sants a Mallorca, vegeu més endavant, pàgs. 77-79.

12. Arxiu Històric Diocesà, Llibre Col·lacions, 1517-19, fol. 26^v. Publicat per JOAN MUNTANER, *Edictes episcopals*, *BSAL*, XXIV (1932-33), 458-459. Muntaner adverteix que «edictes semblants a aquest [...] els trobam repetits en els llibres de Col·lacions» (pàg. 458n.), prova del poc efecte que feien, malgrat les amenaces d'excomunió. Les representacions durant la quaresma encara devien ésser freqüents al final del segle XVI, ja que la *Consuetada de Susanna* es representava «el quart diumenge de Quaresma», com adverteix la seva rúbrica inicial (ms. 1139 de la Biblioteca de Catalunya, fol. 63).

13. A. CAIMARI, *L'antiga pietat popular entorn de Nadal*, *AST*, XXVIII (1955), 215. L'arquebisbe de Tarragona Antoni Agustí, en el Concili del 1584 ordenava: «Sibyllae carmina, et pastorum nugae, aliasque vulgares cantinelas nullo tempore in ecclesiis cani permittantur, sed laetitia spiritali exultans clerus populum doceat risum levitatis signum, esse fugiendum omnibus Christianis» (*Constitutionum Provincialium Tarraconensium Libri Quinque*, ed. TERES (Tarracone 1593), Lib. III, Tit. 24, Cap. 18; pàg. 236), prohibició repetida amb les mateixes paraules a les *Constitutiones Synodales Vicenses* (Tarracone 1591), 21. Sobre la Sibilla a Tarragona, vegeu TOMÁS AVILA, *op. cit.*, 22-25. — Segons Gabriel Llabrés hi havia hagut una prohibició del 1504 «por el Prelado de la Diócesis [de Mallorca], oriundo de Valencia, D. Luis Vich y Manrique, á causa de los abusos é irreverencias á que daban lugar» (*Repertorio de Consuetas representadas en las iglesias de Mallorca*, *RABM*, V (1901), 926). No tenim cap altra notícia d'aquesta prohibició; en canvi, sabem que, ben al contrari, el bisbe Vich i Manrique el 24 de desembre de 1575 demanà als canonges que es fes la Sibilla, seguint l'antic costum de la catedral (VILLANUEVA, *Viage*, XXII, 133; CAIMARI, *op. cit.*, 216). Llabrés opina també, sense cap fonament, «que las últimas representaciones de esta clase de espectáculos en las diócesis y pueblos más humildes y apartados del Diocesano [...] debieron tener lugar en las postrimerias del siglo XVI» (*ibid.*).

14. Vegeu Ap. II, 6.

15. Vegeu Ap. II, 7. Sobre el teatre hagiogràfic a Mallorca vegeu els tres volums de J. ROMEU (*ENC*, A, LXXIX, LXXX, LXXXI-LXXXII; Barcelona 1957) i *ER*, VII, 183-187 (a la pàg. 184, n. 8 per error mecànic hom llegeix 1559 en comptes de 1659). — Tenim notícies de certes representacions, «cosa pia e d'invocació de's àngels», que es feien per «la festa de l'Àngel», encara el 1556 (TOMÁS AGUILÓ, *Autos sacramentales de Calderón*, «La Fe», II (Mallorca 1844), 277; J. MUNTANER BUJOSA, *El Àngel Custodio de Mallorca*, *BSAL*, XXXII (1961-62), 9-12). Sabem també de represen-

Pere Fernández Manjarrés de Heredia, «por quanto se ha experimentado los grandes inconvenientes que resultan en offensa de Dios nuestro Señor en las representaciones que se hacen de la Sibilla en cualesquier fiestas y de Navidad», ordenà a tots els «Rectores, Curas y demás superiores y superiores de Conventos que en pena de Excomunió [...] no hagan Sibillas ni otras representaciones en sus Iglesias ni a otros permitan hacerlas sin expressa licencia nuestra por escrito».¹⁶ El Sínode de Pere de Alagón (1691) tornà a prohibir per complet tota mena de representacions de coses sagrades,¹⁷ però permeté la Sibilla, només la nit de Nadal.¹⁸ Tot amb tot, l'article setè d'un *Edicte General del ilustrísim y Reverendísim Sr. Bisbe de Mallorca* don Llorenç Despuig i Cotoner (1754) disposa el que segueix:¹⁹

«Item manam que axí tots los Temples y Parròquias com totes las damés Iglésias se tancan un poch antes de fer-se nit [...], y axí mateix manam que en dits Temples, a Matinas ni a Horas Canònicas, no se permeten cansons profanas, fent jochs, farsas ni rapresentacions, sens que primer sían aprovades per Nós, sots graves penas a nõstron arbitre reservades [...].»

I l'article quaranta, que té especial interès perquè ens dóna testimoni de l'existència d'un teatre d'aficionats en «cases de particulars», ordena:²⁰

«Item, per quant las representacions de cosas sagradas porten molts inconvenients, tant si es fan en llochs sagrats com si es fan en altres parts, per ço prohibim que no es puguen fer en manera alguna en ninguna Iglésia, en pena de escomunió major *ipso facto incurrenda*, ni en las plazas públicas ni cases de particulars, en pena de 3 lliuras, pagadores per quiscun dels representants, sens expressa llicència nostra en

tacions fetes «lo diumenge de la Caritat», primer «devotas e honestas e tal que trahían lo poble en devoció», però que ja el 1442 havien degenerat en «entremeses de enamoraments, alcavotarias e altres actes desonestes e reprovats», de tal manera que hom decidí que «hàjan e dègan fer cosas que sían honestas a honor de nostre Senyor Déu e de la gloriosa verge Maria e de tota la cort celestial» (J. M. QUADRADO, *Un drama sacro del siglo XIV*, «La Unidad Católica», II (1871), 388-392; cf. ROMEU, *Teatre profà*, I (Barcelona 1962), 12-13).

16. Lib. Com. Cur., 1663-1669. Publicat per JAUME GARAU, *BSAL*, IV (1891-92), 58. Reproduït fragmentàriament per CAIMARI, *op. cit.*, 218 i per L. PÉREZ, «*Sa Sibilla*» en *la noche de Navidad* (Mallorca 1955), 10.

17. Vegeu Ap. II, 12. Cf. infra, pàg. 78.

18. Vegeu Ap. II, 13. VILLANUEVA, NOGUERA i ANGLÈS en fer la història de les prohibicions de la Sibilla no tingueren en compte aquesta notícia. En parlen ja CAIMARI, *op. cit.*, 418-419 n. i L. PÉREZ, *op. cit.*, 10, però DONOVAN no se'n fa ressò.

19. Publicat per JOSEP RULLAN, *Història de Sóller*, II (Ciutat de Mallorca 1876), 916.

20. *Ibid.*, 928. El Sínode a què fa referència és el del bisbe Alagón (1691), del qual parlàvem abans.

escrits; y sots la demunt dita pena de escomunió major *ipso facto incurrenda*, manam a los Rectors y Superiors de las Iglésias y Convents no permeten en las suas Iglésias, a més de las penas disposadas en lo Sínodo contra los qui feran semblants representacions [...]

De Girona, «mare de les cerimònies»,²¹ posseïm diverses dades interessants a les *Constitutiones Synodales* publicades pel bisbe Miquel Pontich (1691). Joan Margarit, el 1543, manà que ningú no fes representacions sobre la Passió o sobre altres misteris divins sense permís exprés.²² Sever Tomàs Auther (1684) prohibeix totalment les representacions dels *Pastorets* i les de Setmana Santa a l'església,²³ i poc temps després Miquel Pontich no permet les «representationes ad vivum Passionis D. N. Iesu Christi, vulgo la *Presa*, nec illius depositionis a Cruce, neque intra, neque extra Ecclesiam».²⁴ A València trobem també diferents disposicions sinodals: el 1565 hom ordena que no es representi res als temples si no ha estat aprovat abans per l'examinador de l'Ordinari;²⁵ el 1590 el Sínodo, presidit per sant Joan de Ribera, mana, en canvi, que no s'hi facin representacions, «de rebus etiam honestis, et ad devotionem moventibus»,²⁶ prohibició repetida el 1657 per Pedro de Urbina.²⁷ Les disposicions més importants en aquest sentit són, sens dubte, les adoptades als Concilis Provincials Tarraconenses. L'any 1564 hom interdigué per complet les representacions a les esglésies,²⁸ disposició repetida en formes diferents el 1685²⁹ i el 1717.³⁰ Són inspirats en aquests decrets els de Barcelona (1673?)³¹ i de Vic (1748).³²

21. VILLANUEVA, *Viage*, XII, 193. Seria interessantíssim de fer un estudi complet sobre el drama a Girona; per a la part llatina, en especial, vegeu l'esbós de DONOVAN, *op. cit.*, 98-118.

22. Vegeu Ap. II, 1. Les *Constitutiones* diuen «Ioannes Margarit, 1543», però és evidentment una errada d'impremta; cf. VILLANUEVA, *Viage*, XIV, 73-86; MERINO-LA CANAL, *España Sagrada*, XLIV, 106-112.

23. Vegeu Ap. II, 9. Sobre els *Cavallets*, a l'udits en aquest decret, vegeu F. PUJOL-J. AMADES, *Diccionari de la dansa*, I (Barcelona 1936), 142; *DCVB*, III, 82-86 (no dóna documentació antiga); AMADES, *Costumari català*, passim (cf. l'índex musical del vol. V, s. v. *cavallets*).

24. Vegeu Ap. II, 11. Sobre la *Presa*, cf. infra, pàg. 71.

25. Vegeu Ap. II, 2.

26. Vegeu Ap. II, 4.

27. Vegeu Ap. II, 5. Malgrat tot, les representacions a l'església han continuat a Elx (cf. supra, n. 8).

28. Vegeu Ap. II, 3. Aquest decret havia d'ésser promulgat a totes les catedrals, col·legiates i parròquies de la Tarraconense. En conservem còpies de Lleida, en català (AGUIÓ, *Catálogo*, núm. 91; pàg. 56) i en espanyol (L. RUBIO GARCÍA, *Introducción al estudio de las representaciones sacras en Lérida* (Lleida 1949), 32-34.)

29. Vegeu Ap. II, 10.

30. Vegeu Ap. II, 14.

31. Vegeu Ap. II, 8. Reproduït encara a l'edició del 1860, feta pel bisbe Antoni Palau.

32. Vegeu Ap. II, 15.

Malgrat tot, el drama religiós encara continuava a les esglésies a mitjan segle XVIII, i era motiu de gresca impròpia d'un lloc sagrat. Durant el Sínode convocat el 1751 pel bisbe de Barcelona Manuel López de Aguirre, els relators donaren compte d'una súplica que exposava «los abusos introducidos en varias iglesias del obispado de celebrar en ciertos días festivos mogigangas, representaciones, y otros, lo que es falta de reverencia al lugar sagrado, sin que los rectores sean bastantes para impedirlo, que no sea con desagrado y contenciones con muchos de sus feligreses, sin bastar los medios hasta aora propuestos y tomados en otros Sínodos», i demanava que s'hi posés remei.³³ El bisbe manifestà que aquests abusos eren corregits a les noves Constitucions.³⁴ És en aquest context que cal situar les prohibicions reunides per Josep Artís: un «Manament» per impedir la *Passió* a Mataró el 1753, reproduït l'any següent amb motiu de representar-se la *Passió* a Sant Climent de Llobregat; un altre «Manament» del 1758 que torna a prohibir la *Passió* a Mataró; un Edicte general de l'any següent, en el qual s'expressa que «encara que les representacions tinguin el color de pietat y d'excitar la devoció, s'han seguit y es segueixen notables inconvenients», per la qual cosa hom prohibeix que «en las iglesias ni en otras llocs es fàcian les representacions»; la denegació, l'any 1786, d'una instància del batlle del Fapiol demanant permís al bisbe per a representar *Els Pastorets*, «en atención a que por disposiciones canónicas y legales del Reyno están prohibidos los autos sacramentales», etc.³⁵

Tot això indica que les disposicions prohibitives no feien gaire efecte. Vénen a demostrar el mateix els tres documents inèdits que publiquem en apèndix referents a la representació de la *Passió* a Sant Sadurní, l'any 1780, per a la qual donà permís el batlle, menyspreant «las celosas exortaciones de su Cura Párroco».³⁶ Per altra banda, alguns clergues se sentien zelosos de las «pias y sencillas prácticas de algunas Iglesias» de la Província Tarraconense, i les defensaven «contra los crítics o impios del siglo». Aquest és el cas d'un curiosíssim document del segle XVIII, que transcrivim en part, escrit probablement per «fra Sebastià Agustí Prats, catedràtic de Prima de Cervera, a on morí, fill d'hàbit d'aquest Convent de Santa Caterina de Barcelona»,³⁷ que es queixa de l'escàndol produït per un missioner

33. JOSEP SANABRE, *Los Sínodos diocesanos en Barcelona* (Barcelona 1930), 76-77.

34. No publicades, Cf. SANABRE, *op. cit.*, 77-78.

35. J. ARTÍS, *El misteri de la Passió als teatres barcelonins*, dins *Tres conferències*, 97-153. Artís dóna encara altres dades prou curioses.

36. Vegeu Ap. III, 2-4; són del ms. 344 de la Biblioteca de Catalunya, recull factici de documents relacionats amb la història del teatre català del segle XVIII, no massa interessants en general.

37. Vegeu *Varia de Ordine, de Provincia et de hoc Convento et aliis rebus*, ms. 241 de la Biblioteca Universitària de Barcelona, fol. 1. Descriu aquest còdex FRANCESC MIQUEL I ROSELL, *Inventario general de manuscritos*, I (Madrid 1958), 326-334.

de Calaf amb motiu de la condemnaió pública del *Rey de Nadal*, «pura diversión para la juventud, todo sobriedad», i de la seva comparació amb e! *Rei coix* d'alguns pobles de França, resta de les Saturnals paganes, en opinió de Voltaire. El bon religiós dóna una llista de «pías y sencillas prácticas», el valor dramàtic de les quals no podem conèixer, i afegeix que «a este tenor se hacen muchas cosas, que sería largo referir».³⁸

Veurem ara més en particular diferents aspectes del cicle de Nadal i el cicle de la Passió, els més autòctons i genuïns. Prescindiré del cicle hagiogràfic, del qual tinc moltes notícies inèdites, sobretot del segle XVIII, molt influït ja per les *comedias de santos* castellanes.³⁹

II

CICLE DE NADAL

Posseïm abundosa documentació antiga referent al cicle de Nadal, i ja coneixem algunes petites obres del segle XV i del començament del XVI.⁴⁰ Assenyalen per la seva especial importància les notícies sobre «la repre-

38. Vegeu Ap. III, 5. Cal relacionar el *Rei de Nadal* de Calaf, del qual no tenim cap altra notícia, amb la prohibició del Concili Provincial Tarraconense del 1564: «Vanos quoque puerorum, vel adolescentium ludos, dum Episcopum fingunt, aut Regem, aut alium magistratum ecclesiasticum, vel saecularem, coercendos esse censemus» (Ap. III, 3). Sabem que en algunes esglésies, la d'Osca per exemple, l'elecció de l'*episcopellus* anava acompanyada de la d'Herodes (DONOVAN, *op. cit.*, 191). Sobre el *Bisbetó* en general, vegeu ROMEU, *Teatre hagiogràfic*, I, 24-32. Afegiu a la bibliografia: ENRIQUE CLAUDIO GIRBAL, *El Obispillo de Inocentes*, «Revista de Gerona», V (1881), 459-464; JOSEP GUDIOL, *El Bisbetó*, «Lectura Popular», XIV (Barcelona, s. a.), 355-366; L. PÉREZ MARTÍNEZ, *Fiestas navideñas en la catedral de Mallorca* (Mallorca 1954), 10-12; DONOVAN, *op. cit.*, 65-66, 117, 130, 190-192, 195-196; ROMEU, *Teatre profà*, I, 12; TOMÀS ÀVILA, *op. cit.*, 28-33. No és exacta l'afirmació de Donovan segons la qual Montserrat ha continuat «without interruption down to the present day» el *Bisbetó* (*op. cit.*, 66); vegeu AMBRÒS M. CARALT, *L'escolania de Montserrat* (Montserrat 1955), especialment pàgs. 56-58. Malgrat les prohibicions, aquests costums continuaren a certs indrets fins al segle passat; vegeu, per exemple, CEFERÍ ROCAFORT, *La diada dels Innocents a Gòdol*, «Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya», XIX (1909), 360-362.

39. Deixo de banda igualment diferents notícies sobre el Corpus (vegeu ER, VII, 188; ROMEU, *El segle XV*, 104-106, 111-112; TOMÀS ÀVILA, *op. cit.*, 143-153) i la *Colometa* (vegeu ROMEU, *ibid.*, 103, 110-111; TOMÀS ÀVILA, *ibid.*, 113-115; ER, VI, 176.) No parlo tampoc de les peces contingudes al manuscrit Llabrés, fora de les de Nadal i de Setmana Santa (vegeu ER, VI, 193-194; VII, 183-188).

40. JOSEP GUDIOL, *De la festa de Nadal*, «Vida Cristiana», VIII (1920-21), 72-78; J. FONT I SOLSONA, *La festivitat de Nadal en el teatre català*, «Vida Lleidatana», IV (1929), 18-19; JOSÉ SANCHIS Y SIVERA, *La Catedral de Valencia. Guía histórica y artística* (València 1909), 45-46, 461-467; HIGINI ANGLÈS, *El cant de la Sibilla*, «Vida Cristiana», IV (1917-18), 65-72; JOSEP ROMEU, *Cançons nadalengués del segle XV* (Barce-

sentació de la Sibilla amb l'emperador» a la catedral de Barcelona (1418)⁴¹ i sobre «la representació de la Nativitat» a Tarragona l'any 1429.⁴² Les prohibicions dels Sínodes són molt freqüents, com hem vist abans, i parlen concretament de les representacions que es fan en «la nit santa de la Nativitat» (1673) i dels *Pastorets* (1684).⁴³ El Concili Provincial Tarracòense del 1685 manà que no fossin fetes per més temps a les esglésies, «in nocte Nativitatis Domini [...], more histrionum, repraesentationes Nativitatis Christi Domini».⁴⁴

Malgrat això, en el segle XVIII les representacions dels *Pastorets* eren freqüents, com ho prova la mateixa abundància de les prohibicions. Sabem que el 1770 «dilluns als vint y quatre de Desembre [...] entre las set horas y vuyt de la nit, representant en lo hospital lo maxement del Senyor y vulgarment los Pastorets», s'inundà «la sala o puesto de la representació y en tal tragèdia» moriren tres persones, segons diu la partida d'òbit de cada una d'elles, trobada per Joaquim Sarret als llibres parroquials de Manresa.⁴⁵ Sabem també que el notari Ignasi Planes escriví uns *Pastorets*, que eren representats, al final de segle, segons notícies procedents del diari de Rafael d'Amat, baró de Maldà, a diversos locals de Barcelona i especialment a casa del mateix autor, al carrer dels Banys.⁴⁶ Francesc Curet publica una nota ben expressiva d'unes funcions de *Pastorets*

lona 1949); ID., *El segle XV*, 101-103, 110-11; L. RUBIO GARCÍA, *Introducción al estudio de las representaciones sacras en Lérida*, 25-26. — E. MOLINÉ I BRASÉS, *Textes vulgars catalans del segle XV*, RHi, XXVIII (1913), 431-438 (cf. MASSÓ, *Repertori*, 35, 370, 374; manuscrit procedent de Sant Bartomeu del Grau, durant molt de temps perdut, ara a la Biblioteca de Catalunya, ms. 1494); F. CARRERAS I CANDI, *Per fer la nativitat de Nostre Senyor*, dins *Lo passament de la Verge Maria (Llibret talismàn del segle XV)*, BRABLB, X (1921-22), 211-212. Representacions nadalenes eren també freqüents a Mallorca, com veurem de seguida, i a València, on fins no fa gaire era representat el dia de Corpus el misteri del *Rei Herodes* o de la *Degolla* (cf. RIBELLES, *Bibliografia*, III, 305-322, i ROMEU, *Teatre hagiogràfic*, I, 32-38; 43-44; III, 257). Tot el cicle de Nadal serà editat per la senyora Guillemina Cenoz de Huerta. Josep Romeu publicarà pròximament un article sobre el teatre nadalenc amb aportacions noves referents a València.

41. ANGLÈS, *El cant de la Sibilla*, 72; cf. DONOVAN, *op. cit.*, 162-164. Conservem un text fragmentari de *Lo fet de la Sibilla e de l'emperador Sèsar en las matinas de Nadal*, de la darrera del segle XV o més aviat del començament del XVI, publicat per MOLINÉ I BRASÉS a l'article citat a la nota anterior, i textos mallorquins que esmentaré més endavant (pàg. 64). Recentment he trobat un nou fragment del segle XV de la representació de la Sibilla i de l'Emperador; en parlo a l'apèndix I.

42. JOSÉ SÁNCHEZ REAL, *Los Reyes Magos y la Sibila en Tarragona*, «Diario Español», 18 desembre 1960, citat per TOMÁS AVILA, *op. cit.*, 25.

43. Ap. II, 8, 9.

44. Ap. II, 10. Repetit a Vic el 1748 (Ap. II, 15).

45. J. SARRET I ARBÓS, *Ethologia de Manrèsa* (Manresa 1901), 134-135.

46. FRANCESC CURET, *Teatres particulars a Barcelona en el segle XVIII*⁶ (Barcelona 1935), 102-105.

fetes al final de l'any 1799 o al començament del 1800, en un teatre particular del carrer d'En Tripó:⁴⁷

«Se fan a Barcelona algunas diversions caseras, que las componen menestrals ben avinguts; de estas, ab permís de S. E. lo General, en un ters pis detràs Palàcio, dintre de un carreró, de uns *Pasturets* als que ixen los representants molt ben vestits... Queda format teatro ab sos bastidors, ben pintats y ab la deguda propietat en tot quan representan eixos jóvens y minyons: del primer pas de Luzbel en la cayguda al foch, llantsant-lo lo Arcàngel Sant Miquel; los Passos del Sagrat desposori de Maria Santíssima ab Sant Joseph; los zelos de Sant Joseph; lo Misteri de la Anunciació a Nostra Senyora per lo Arcàngel Sant Gabriel; lo Naixement del Divino Infant; una Glòria molt ben treta, així de tot lo demés, que ho acaba de alegrar la música de violins y un contrabaix, finint-se la funció de dits *Pastorets* a 2/4 de 12 antes de la mitja nit, y son comensament a 8 horas.»

L'esquema argumental d'aquesta representació sembla idèntic al de l'*Auto Sacramental del Nacimiento de Jesús*, «scriptus a me, Ignatio Ribas» el setembre de 1740 (ms. 506 de la Biblioteca Universitària de Barcelona),⁴⁸ gairebé igual als *Pastorets para cantar y alegría (sic)*, anònim (ms. 1130 de la Biblioteca de Catalunya). Aquest *auto* és molt lluny del català castellanitzat que, segons Rossend Llates,⁴⁹ presentaven els *Pastorets* en espanyol del segle XVIII. Al contrari, al costat de fragments una mica barrocs, té escenes d'una certa frescor poètica, fins i tot amb temes de la poesia tradicional. Per exemple, a la pàg. 245 (del ms. 506 de la Bibl. Univ.), «salen seis pastores baylando, tres por parte. Cantan»:

«BRAS: Vamos en Belén, Pasqual, a la fiesta y a la fiesta; vamos en Belén, Pasqual, a la fiesta del sagal.	TODOS: Esta sí que es nochebuena, que ha nacido el Niño Dios; ésta sí que es nochebuena, ésta sí, que las otras no.»
---	---

47. *Ibid.*, 105. Podem afegir, encara, que el 1797 «alguns aficionats joves [...] fèyan los Pastorets en lo quartel [de Sabadell] desde Nadal últim, representant-los en tots los dias y viglias de festas al públich, fent pagar 5 quartos de entrada per cada persona. No ho fèyan del tot mal». El dia 23 de gener «se representaren sols per capellans y frares y algunas personas distingidas [...]. Hi assistiren un capellà de la Rt. Comunitat, 22 caputxins y moltas altras personas de tota clase. No sels demanaba res. En la escala hi havia una sotacopa y cada hu daba lo que volia». (ANTONI BOSCH I CARDELLACH, *Memorias de Sabadell. 1787-1804* (Sabadell 1944) pàgina 241.)

48. Vegeu MIQUEL I ROSELL, *Inventario general de manuscritos*, II (Madrid 1958), 16-17.

49. R. LLATES, *Las representaciones navideñas en Barcelona*, «San Jorge», núm. 25 (gener 1957), 21-23.

Una miqueta més avall (pàg. 251), Bras canta :

«Ea, ea, vamos, ea,
ea, ea, vamos, pastores, a la aldea».

A la pàg. 255, «cantan las gitanas, a dentro» :

«A la dina dana,
Reyna soberana ;
a la dana dina,
Señora divina».

Molt diferent és l'*Auto del Nacimiento de Nuestro Señor Jesuchristo*, titulado: *De Lucifer el Tormento y Defensor de Belén* (ms. 1005 de la Biblioteca de Catalunya); això no obstant, té algun tros igual a l'*auto* anterior; hi ha també cançons tradicionals. En el ms. 751 de la Biblioteca de Catalunya (fols. 162-172) es conserven fragments d'una *zarzuela* sobre el Naixement, també del segle XVIII, en espanyol, de to completament oposat al dels altres drames i d'un gran bucolisme.

No tots els textos coneguts són espanyols. Al ms. 63 de la Biblioteca de Catalunya, del final del segle XVIII, hi ha una *Representació del Naixement del Divino Verbo Encarnat* (pàgs. 223-271),⁵⁰ en la qual «representan» les «personas» següents: Astròlech, Llucifer, Joseph, Maria, Pregoner, Hostaler, Un Noy que plòria i Pastors (Majoral, Rebadà, Simon, Baco, Sidrach, Pau Solondro). L'acció és molt complicada. Al començament (pàg. 224), «ix lo Astròlech, y donant una simple vista als cels, comensa admirat» :

«Cels, cels brillants, què's açò?
Què és assò, nobles esferas?
Astros elevats, què indica
eixa tan rara bellesa?
Estich mirant y me admiro ;
la vista al córrer suspesa,

nota en eix camp esmaltat
novas y més brillants perlas.
Des del Artico al Antàrtico,
eixa gran màquina extesa
mostra, vestida de gala,
gran aparato de festa...»

Observa els astres, i diu (pàg. 226) :

«Que ditxa! que goitg! que alfvio
per tots los mortals se acerca!
Estan ja de conjunció,
estan units cels y terra.
Ja estan en lo cumpliment
de las més dolsas promesas

que'ns ha fet lo Rey etern
per boca de sos profetas.
De la rael de Jassè,
sens nu ni escorsa, la verga
està a punt de descubrir
la flor més fragant y amena...»

50. Agraïxo al senyor Joaquim Molas la primera notícia d'aquesta obra. A la pàg. 6 duu la data 1770, que no he sabut veure a la descripció que en fan MASSÓ i RUBIÓ, *Catàleg, BBC, IV* (1917), 81-85.

Mentre l'astròleg acaba el seu himne d'esperança i d'acció de gràcies, «Llucifer ix» (pàg. 230), i exclama :

«Oïu plants [sic], oïu montanyes,	oïu, parau atenció,
oïu implacables rocas,	y si acàs en ma arrogància
oïu cerras elevadas,	no haveu reparat qui só,
oïu rabiosas fieras,	oïu que Llucifer vos parla,
oïu vents, ayres y ayguas,	al precepte del qual tem
oïu tots los animals,	tota la infernal canalla...»
oïu arbres, oïu plantas,	

Al temps que Llucifer expressa els seus dubtes sobre la vinguda del Messies, els cantors comencen, i ell «se queda suspès hoint lo que càntan» (pàg. 233) :

«O cels, destilau ja
la alegre rosada,
ay àncias, ay penas!
Plòguian los núvols
el just sens tardansa.»

I intervé, tot estranyat :

«Plòguian al just sens tardansa?»

Els cantors continuen :

«Veni, salut nostra,
mostrau vostra cara.
Senyor, dau-nos luego,
dau-nos al Fill vostre.
Cumpliu la paraula!»

Llucifer torna a intervenir (pàgs. 233-234) :

«Dau-nos al Fill vostre?
cumpliu la paraula?
Músichs són de aquestas veus
Profetas y Patriarcas.
Aquest misteri no entench
mentres més no se'm declara!»

Continuen cantant i «acabat de cantar, ixen St. Joseph y Maria», que parlen mútuament (pàgs. 235-238). «Mentres Joseph y Maria treballen, hix lo prego[ner]», que ordena l'empadronament general (pàgs. 238-239). Josep i Maria es disposen a partir (pàgs. 240-242). «Se'n van y luego dintre mouhen fressa com si agués un remat de ovelas», i hi ha escenes pastorals (pàgs. 242-247).

«Ix Joseph y Maria que van a Betlem», mentre els cantors continuen demanant la vinguda del Redemptor. Van dialogant (pàgs. 248-250), i Josep veu la casa d'uns parents, amb els quals parla (pàg. 250):

<p>«JOSEPH</p> <p>Assí diviso una casa ab la qual tinch parentiu. Veni, esposa, veniu! Està tancat. Ha de casa!</p> <p style="text-align: right;">(Pica)</p> <p>PARENTS</p> <p>Qui hi ha aquí baix? què voleu?</p> <p>JOSEPH</p> <p>Só Joseph. No'm coneixeu?</p>	<p>PARENTS</p> <p>Aixiu de aquí! no'us conech!</p> <p>JOSEPH</p> <p>Vinch ab ma esposa prenyada y del camí molt cansada. Obriu, que no'us cansarem!</p> <p>PARENTS</p> <p>Eixiu-me de aquí, animal! Aquí prop hi ha un hostal; si hi voleu anar, aneu.»</p>
---	---

A l'hostal tampoc no els volen perquè no duen diners, i van en un «pasabret ab palla» que és «allí fora la muralla» (pàg. 252). «Entretant L·lucifer, que anava seguint los passos dels dos, y procurant que no trobassen posada», s'enfada perquè han entrat al pessebre (pàgs. 252-256).

«Entretant los pastors, dins, crídan... y luego ixen tots menos Simon» (pàgs. 254-258). Mengen, es barallen i senten els cantors que, amb gran desesperació de L·lucifer, diuen «Gloria in excelsis Deo». Josep i Maria adoren el Nadó (pàgs. 259-260), i un àngel s'apareix als pastors i els diu que vagin a adorar-lo també. El rabadà es resisteix (pàgs. 260-262), però al final «tots ballan y càntan lo següent» (pàg. 264):

«Anem-i, anem-i ara
a la fira de Betlem;
anem-i, anem-i ara
a veurer al Rey del cel.»

L'adoren (pàgs. 265-266), i Maria i Josep els agraeixen llur anada al pessebre (pàgs. 269-271). «Tots los pastors diuhen lo següent y se'n van» (pàg. 271):

«Benehit y alabat sia
nostre Déu Pare amorós;
beneïda siau vós
y vostre espòs nit y dia.»

«Se'n van y tot se acaba».

És curiós que al final d'aquesta peça hi ha una variant per a fer el principi (pàgs. 272-273) i un entremès «que lo ha de fer lo pastor Simon,

[que] se pot ajustar en la dita representació del Naixement» (pàgs. 274-282).

Al mateix ms. 63 de la Bibl. de Cat., bona part del qual és dedicat a cançons nadalenques, hi ha una *Cansó al Naixement* (pàgs. 22-30), que és un veritable drama, únicament amb tres personatges (*Janotet*, l'*amo* i la *mestressa*).

Comença Janotet acomiadant-se de l'amo :

«A Déu siau, Nostramo, jo me'n vaitg a Betlem. No vull guardar més bèstias, que'm fan pèrdrer lo seny.	Ells y la vostra dona, que per mi és tan bona, que del menjar que'm dóna jo no'n estich content.»
---	--

L'amo li contesta :

«Janotet, pren paciència, si't plau, per amor de Déu. No tingas tu cuydado, que això ja té remey.	Ja tindràs bona vida, pa blanch y olla pudrida, y si a mi algú'm convida, los dos hi anirem.»
--	--

La mestressa intervé, tota rabent :

«Mirau quin gran subjecta! Anem, deixau-lo estar, deixau-lo estar. Vós ab vostras carícias lo haveu tan ben vesat.	Si al matí no ly agrada la sopa ab cancelada, y al vespre, una arengada, donau-li un capó al ast.»
--	---

En Janotet vol marxar perquè la mestressa nova no li agrada :

«Lo temps que fóreu viudo, Nostramo, los pastors visquérem sempre alegres, y may hi hagué rahons.	Però quant vos casàreu, ben cert és que erràreu y que vos enganyàreu ab la dona y lo dot.»
--	---

La mestressa, naturalment, s'exalta :

«Mirau ab lo que's posa y del que's vol cuydar! que's vol cuydar! Què sap ell si son amo se n'és aconortat! aconortat!	Ell, des de que só casada, més que tots me ha enfadada, y si prenh la agullada, veureu lo que serà.»
---	---

I En Janotet torna a expressar el seu desig d'anar a Betlem :

«A poch a poch, mastressa, no passeu tan enllà. Mirau que som de festas y que demà és Nadal.	A Bethlem, ab Maria, jo hi vaitg si'm llogaria ; allà és tot alegria y assí és tot tempestat.»
---	---

Tot i que l'amo el prega perquè es quedi, ell marxa :

«A Déu siau, Nostramo, vejau si'm manau res. Prench per Betlem la via,	pues lo fill de Maria és allà en la establia nat per nostre remey.»
--	---

La mestressa diu :

«Jo també gustaria
d'anar a vèurer Maria
allà en la Establia,
y a son fillet Jesús.»

I l'amo li contesta, i l'obra acaba així :

«Dona, antes de dia me faràs despartar, perquè al apuntar la alva nos trobarem allà.	Donarem lo bon dia a Joseph y Maria ; també al infant que cria lo anirem a adorar.»
---	--

Tenim notícia, encara, d'altres textos catalans. Joan Amade en cita dos del fons Vallat de la Biblioteca Municipal de Montpeller : una *Pastorella devota per la nit de Nadal*, «representada en los Caputxins de Solsona en lo any 1781», transcrita l'any 1804, i una *Relació dramàtica de la Nativitat del Fill de Déu* (1730).⁵¹ Joaquim Montaner indica que a la col·lecció dramàtica Sedó hi ha una obra titulada *El Naixement de Nostre Redemptor*, de la qual no dona la data ni cap altra referència.⁵² Finalment, en el ms. 1161 de la Biblioteca de Catalunya és copiada una *Pastoril sobre la nativitat de Jesuchrist, en tres actas mesclats de cants*, molt interessant, procedent del Rosselló, no citada per Pons en *La littérature catalane en Roussillon*.⁵³ És escrita en alexandrins, a la francesa ; els cants són en versos més curts. Comença :⁵⁴

«Demà, Déu ajudant, farem un sacrifici
al Déu tot poderós, perquè'ns sia propici,
celebrant de David lo ditxós naixement,

51. J. AMADE, *Bibliographie critique pour l'étude des origines et des premières manifestations de la Renaissance littéraire en Catalogne au XIXe siècle* (Toulouse-Paris 1924), 25-26.

52. J. MONTANER, *La colección teatral de don Arturo Sedó* (Barcelona 1951), 78.

53. La *Pastoril* havia estat en mans del llibreter Palau, segons el *Manual del librero hispano-americano*, XII°, núm. 214740 ; vegeu, encara, núm. 214730.

54. Malgrat aquesta rígida forma francesa, l'autor tenia formació espanyola, com es desprèn d'una *Observació* consignada al fol. 10^r : «Molt difícilots era tractar lo moment de la Nativitat del Senyor [...]. He seguit lo que diu Sor Maria de Agreda en las suas revelacions [...]. Al final, fols. 14^r-15, hi ha una *Lloa de la Nativitat del Salvador*.

donant gràcies al cel d'eix sant adveniment,
 y cantarem lo psalm de nostre rey profeta.
 La justícia, nos diu, essent ja satisfeta,
 a la pau venturosa un abràs à donat,
 y que del alt de cel vehent la veritat,
 eixint sobre la terra ab sa misericòrdia,
 promet de sagellar una eterna concòrdia...

Sens dubte, una recerca sistemàtica faria possible de trobar molts més manuscrits i moltes més notícies.

III

EL CICLE NADALENC A MALLORCA I A MENORCA

Les Consuetes mallorquines del segle XVI (ms. 1139 de la Biblioteca de Catalunya) ens han conservat cinc textos «per la nit de Nadal» ingenus i vivaços, dos d'ells publicats per Llabrés i per Díaz-Plaja, no massa bé,⁵⁵ tres altres encara inèdits.⁵⁶ A les consuetes I i II hi intervenen l'emperador Cèsar i la Sibilla, «a to de Judici»; la III, *Consueta dels Pastorells*, només fou copiada fragmentàriament, al fol. 19; segons la rúbrica inicial hi haurien hagut d'intervenir «lo Cèsar» i «la Sibille»; la *Consueta de la Nativitat de Jesuchrist* (núm. IV) no parla de la Sibilla, però sí de l'emperador «Cèzar».

No tinc notícies mallorquines del segle XVII, però els textos dels segles XVIII i XIX són molt abundosos. A la Biblioteca Provincial de la ciutat de Mallorca hi ha uns *Pastorells* de Miquel Beltran (ms. 020), i un

55. Vegeu G. LLABRÉS, *Consueta de la Nit de Nadal*, BSAL, XV (1914-15), 38-46 (l'edició de Llabrés inclou una norantena de versos que avui falten al manuscrit); G. DÍAZ-PLAJA, *Consueta per la Nit de Nadal*, «San Jorge», núm. 25 (gener 1957), 24 ss. Díaz-Plaja interpreta erradament la data 1599 que figura al final de la consueteta (la mateixa data que figura a la consueteta publicada per Llabrés) com a 1399, i proposa de considerar-la obra del segle XIV. No sé per què, CALMARI (*op. cit.*, 217) creu que la *Consueta* publicada per Llabrés fou composta per Miquel Pascual (que només és el copista) l'any 1699, error repetit en part per L. PÉREZ, «Sa Sibilla» en la *noche de Navidad*, 4.

56. Seran publicats per G. CENOZ. Vegeu la seva tesi de llicenciatura *Consuetas navideñas del siglo XVI* (Universitat de Barcelona, 1963; es pot consultar al Seminari de Literatures Romàniques). Josep Romeu ha publicat algunes cançons nadalènques procedents d'aquestes consuetes dins *Les nadalas tradicionals. Estudi i crestomatia* (Barcelona 1952); vegeu-ne la meua recensió a ER, VI, 181-182. El manuscrit Llabrés conté, encara, diverses representacions nadalènques en espanyol, que també devien ésser conegudes a Mallorca; cf. G. LLABRÉS, *Repertorio de «Consuetas» representadas en las iglesias de Mallorca*, RABM, V (1901), 920-927; W. H. SHOEMAKER, *The Llabrés manuscript and its castilian plays*, HR, IV (1936), 239-255.

seguit de drames anònims sovint titulats *Comèdia del naixement de Jesús*, que mereixerien un estudi aprofundit. En la *Comèdia de St. Jusep*, per exemple (ms. 930, fols. 19-29), intervenen Sant Josep, Maria SSma., Jaumet, Nicodemus, el Diable, Mateu, Jacinta, Leònida, Isabela, Exenci, Juanet, Àngel, Hostoler, segon Hostoler, Pregoner. En començar, Josep es queixa amargament de la seva dissort, però és tranquil·litzat per l'àngel. Després de l'edicte de l'Emperador, Josep i Maria van a Betlem i, quan demanen posada a l'hostal, hi ha una escena que ha perdurat fins avui a la poesia tradicional de Mallorca i de Menorca.⁵⁷ El criat diu (fol. 21) :

«Señor, a la porta tòcan,
aniré a veure qui és».

I l'hostaler respon :

«Per las juntas de la porta
mira, y no cal dir res».

Els rebutgen, i Maria exclama tota conhortada :

«O Jusep, lo meu espòs,
no's dolgau del treball meu ;
en Betlem anirem tots dos
a parir lo etern Déu».

Quan els pastors van a adorar l'infant Jesús, Maria i Josep dialoguen en versos també recordats per la tradició (fol. 29) :⁵⁸

« — Los pastors que són de fora, Josef, dexau-los entrar, que Jesús qui és nat halora y al vénan adorar. ⁵⁹	— Pastors, bons pastors, entrau, veureu Mare y Donzella que n'à perit un infant, cose de gran marevella.»
---	--

Aquestes representacions mallorquines continuaren durant tot el segle XIX i duren fins avui. A molts pobles es «fan es pastorells» el dissabte de Nadal a la nit, sobretot a col·legis de monges, per entretenir la gent

57. Vegeu, per exemple, A. M. ALCOVER, *Ses festes de Nadal*, dins *Contarelles d'En Jordi des Recó* (Mallorca 1915), 515-517; F. BONAFÈ, *Cançoneret mallorquí de Nadal* (Mallorca 1952); F. CAMPS, *Folk-lore menorquí*, «Revista de Menorca», IX (1914), 246.

58. Vegeu A. M. ALCOVER, *op. cit.*, 523; J. MASSOT I MUNTANER, *sobre la poesia tradicional catalana*, RDTP, XVIII (1962), 460, 461, 463, i ER, VI, 208 (nota addicional); *Adoració de los tres Reis Magos* (Mallorca 1910), 41.

59. *y al vénan adorar* = 'el vénen a adorar', amb una *i* copulativa sobrerera, l'ús de la qual és encara freqüent a la literatura popular de Mallorca.

alans d'anar a matines. Coneixem gran quantitat de textos impresos de *Pastorells*, en català i en espanyol, que encara no han estat catalogats exhaustivament.⁶⁰

El senyor Jordi Carbonell ha trobat una *Comèdie de los Pastorells*, en un sol acte, a la Biblioteca de l'Ateneu de Barcelona, ms. 34, del segle XVIII, sens dubte de procedència menorquina. Les *persones* que hi intervenen (Sant Joseph, Marie Santíssima; Barthomeu, mejural; Pescual, son fill; Tomeu, misatje; Leònide, filla; Prudència, criade; Bernat, misatje; Àngel; Dimoni; Múzique) són idèntiques a les d'uns *Pastorells* que foren publicats a Maó el 1933, de què parla Duran i Cañameras.^{60a}

Al mateix cicle de Nadal pertanyen les peces escèniques sobre l'adoració dels Mags que, com indicava al començament, continuen vives en alguns pobles de Mallorca.⁶¹ Hi ha dues consuetes *dels tres Reys de Orient*, encara inèdites, al ms. 1139 de la Biblioteca de Catalunya, que han estat estudiades per G. Cenoz.⁶² No tinc notícies del segle XVII, però conce dos textos més tardans de la Biblioteca Provincial de la ciutat de Mallorca. *L'Adoració de los Tres Reys Magos* (ms. 930, fols. 1-14) és del segle XVIII. Els «interlocutors» són: Maria SSma., St. Joseph, Un Àngel, los tres Reys, Tres Criats dels Reys, Herodes, Dos criats de este, Mayordom. «Se posarà el teatro de Arboleda y surtirà el Rey Melcion, y el seu Criat.» Melcion diu (fol. 2):

«Oh, qu'estrella tan luminosa!
oh, que llum tan resplendent,
en estas parts del Orient

veix tan bisarra y hermosa!
He lletgit las Profecias
y, segons aquesta edat,

60. Dels *Pastorells* mallorquins se n'ha ocupat, amb més bona voluntat que èxit, el P. GASPAR MUNAR, *Els Pastorells* (Mallorca 1959). Esperem que ben aviat serà publicat el Catàleg de manuscrits de la Biblioteca Provincial de la ciutat de Mallorca, que ja té preparat el bibliotecari, senyor Jesús García Pastor. Confiem igualment que algun dia apareixerà la bibliografia mallorquina, complement de la *Biblioteca de Escritores Baleares* de Bover, que prepara el llibreter Ripoll. ROSSEND LLATES, *Teatre popular: Els Pastorets* (Barcelona 1952), 56-69, reproduïx els *Pastorells amb alegria d'en Jafet i companyia, composts per representar davant lo sant misteri de Betlem*, publicats anònims al segle passat i deguts al poeta mallorquí Bartomeu Ferrà (no Josep com diu Llates, pàg. 26).

60^a F. DURÁN CAÑAMERAS, *Papeletas para la historia de la literatura dramática menorquina*, «Revista de Menorca», XXXII (1945), 90-92. Fa una ràpida al·lusió als *Pastorells* menorquins J. CARBONELL, *La cultura a Menorca*, «Serra d'Or», novembre 1964, pàg. 17, sense parlar encara d'aquesta obra del segle XVIII. Esperem que algun dia l'estudiarà amplament.

61. BALTASAR COLL, *Llibre dels Sants Reis d'Orient* (Barcelona 1952); LLATES, *op. cit.*; MUNAR, *op. cit.*; *Descripció de sa Representació dels Tres Reis a Inca* «Es Ca d'Inca», I (1904), núm. 46; *Els Reis*, «Sóller», núm. 1606 (1918); *Representació d'Els Reys*, «La Roqueta», I (1902), núm. 1; [PERE D'A. PENYA], *Es dia d'els Reys*, «L'Ignorància», III (1883), núm. 187.

62. Vegeu la tesi de llicenciatura citada a la nota 56; edició i estudi encara provisionals.

trop sens dupte que ja és nat
aquell desitjat Mesias.
El resplandor seguiré

d'esta Estrella tan bisarra,
y confiy, per ser tan rara,
que ab se llum lo trobaré.»

En aquest moment «surtirà Baltasar y ferà que no veu lo altre, y també aportarà el seu criat». Després sortirà Gaspar; s'encontraran els reis Melcion i Baltasar, i «se enquantra Gaspar ab los dos». És interessant el diàleg que tenen els criats respecte a la manera com es faran entendre a Palestina. El criat de Baltasar diu (fol. 5) :

« — Mi saber parlar francès,
saber parlar castacán [*sic*],
saber parlar catalán,
saber parlar portugués.»

El criat de Melcion (fol. 5^v) :

« — Y jo sé parlar llatí
y la llengua italiana.»

« — Jo sé la valenciana
y sé parlar mallorquí»,

contesta el de Gaspar.

Els tres Reis i llurs acompanyants troben el majordom d'Herodes, el qual comunica la notícia al seu senyor (fol. 6^v) :

« — Herodes, Rey y Señor,
aquí luego y encontinent
són vinguts del Orient

tres Reys de gran magestat,
y van buscant al Mesias,
y asegúran que ja és nat.»

Herodes rep els Reis i hi parla (fol. 7^v) :

•HERODES

Qu'és aquexa novedat,
monarcas del Orient,
qu'és vingut lo meu criat
a avisar-me en continent?

MELCION

Buscam el Mesias qui és nat
home y Déu humanat.

BALTASAR

Es nat de una donzella,
com mos ho enseña la Estrella.

GASPAR

Y segons lo que entenem,
tal vegada és en Bethlem.

HERODES

Vagen voses Majestats
a buscar aqueix Miñó,
y en haver-lo encontrat,
porten-me relació.»

Herodes s'espanta, i diu als seus criats (fol. 8) :

«Criats meus, y pot [es]ser
pèrdrer jo lo meu poder,
y acabar el meu reynat
y tota la mia magestat?»

Els criats i el majordom li prometen llur ajut. Ell, content, ordena :

«Eya, bons amichs, molt estim
y accept vòstron favor.
Alarma, pues, valor, valor,
muyre el Mesias que ja avorrim!»

«Se muda el teatro de selva, y aparaxarà la cova de Bethlem, y la estrella sobre la cova.» Melcion exclama (fol. 8^v) :

«O Señors de monarquia,
ja està parada la estrella.
Aquí està la maravella,
dins aquexa establia [...].»

«Dirà dins el Àngel» :

«Entrau, Reys del Orient,
entrau en aquexa cova ;
veureu una cosa nova :
veureu Déu omnipotent!»

Els Mags, entren dins l'establia, després d'un llarg diàleg amb l'Àngel, i adoren Jesús. Després «se'n van tots, y desapareix la Cova y se posa el teatro de salon, y se veurà Herodas assegut en son sòlio, y junt a ell el majordom y los dos criats». Herodes s'estranya de l'absència dels Reis (fol. 12^v) :

«Majordom, fael criat,
los Reys no han comparagut?»

El majordom diu (fol. 13^v) :

«He ohit per la Ciutat
que se fa molta luleya
de pastors, tot gent plebeya,
perque diuen que ja és nat
un nou Rey en la Judeya.»

Herodes torna a espantar-se i es queixa que ningú no l'ajuda. Tothom es riu d'ell, i el tracten de rei intrús. El majordom, per acabar, exclama (fol. 14^v):

«Que el se'n dugue el Diable,
que no se'n durà cosa bona.»

L'*Adoració de los Reys* (ms. 936, pàgs. 1-31) sembla del principi del segle XIX; a la pàg. 31 diu: «Los escribió Pedro Tomás Carreras, día 18 de junio». És més curta i menys complicada que l'altra i, pels sondeigs que he fet, no massa complets, sembla correspondre al text usat actualment, amb intervenció de la Sibilla.⁶³ Comença:

«Ma denota esta alegría
un gran goix interior,
que és nat un Rey qui's Señor
de inmensa sabiduria [...]»

El ms. 107 de la Biblioteca de Montserrat, procedent de la collecció mallorquina del Comte d'Ayamans, potser també del començament del segle passat, conté una *Història de los Sants Reys*, idèntica en molts trossos a l'*Adoració de los Tres Reys Magos* de què parlava abans, però més ampliada en alguns episodis (dóna molta més importància als criats, que diverteixen el públic amb llurs ximpleries, i introdueix dos *letrados* que, amb una ridícula erudició, demostren el naixement del Messies), i amb la supressió del quadre final on Herodes es lamenta perquè els Mags no compareixen. Acaba amb el comiat entre Josep, Maria, l'Àngel i els Reis (pàgs. 28-29):

«St JOSEPH

En nom de mon Creador
vos don infinitas gràcias;
jo vos guardaré de desgràcias
y eus asegur mon amor.
Déu los pag la caritat
d'esta *Mirra, Ensens y Or*,
que per aquex gran favor
el Cel ja tenen goñat.

MARIA

Monarcas del Orient,
en nom de mon Creador

vos agrehesch l'oferiment
ab gran afecta y amor.

ANGEL

Monarcas del Orient,
a vostras terras tornau,
y a Jesu-Christ alabau,
fill de Déu Omnipotent.

MELCION

A Diós, bon Jesuset.

63. Em refereixo a l'*Adoració de los tres Reys Magos, novament adiccionada per un aficionat* (Mallorca 1910); hi ha diferents edicions, anteriors i posteriors, sobre les quals tinc reunit material de què ara no em puc servir. Cf. R. LLATÉS, *op. cit.*, 21-25; COLL, *op. cit.*, 14-15, 29-31; MUNAR, *op. cit.*

BALTASAR
A Diós, Verge Maria.

GASPAR
A Diós, lo bon vellet,
siau-nos salut y guia.

CRIAT 3.^e

Y per mi far bon criat,
que jo estar fill de bona sanch.
Jo ser negra, tu ser blanch
y estar de tu enemorat.»

Per veure fins a quin punt la *Representació dels tres Reis Magos* penetrà dins Mallorca, fins i tot a la mateixa capital, copiem un fragment d'un article de Pere d'Alcàntara Penya (*Pep d'Aubeña*), publicat el 7 de gener de 1883 sobre els costums ciutadans d'un temps:⁶⁴

«No fa més que mitx sigle que sa festa de demà [els Reis] era molt diferent de lo que és ara. Es truy era a n'es camí de Jesús que llavonses constituïa es gran passeix de Ciutat [...]. Llavò sa gran curolla de tothom era veure quant a ses quatre Campanes [...] s'ajuntàvan el Rey Melsion, que venia de sa part de l'Hornabeque, el Rey Gaspà, que baixava de sa part d'Itria, y el Rey Baltasà, que sortia de dins Ciutat. Allà se saludàvan, se dèyan quatre gloses y seguían en comitiva cap-amunt amb sa gran multitut de gent coriosa que corria darrera ells. En arribà a ca Dona Ayna trobàvan el Rey Herodes, que los demanava de noves amb unes altres gloses, y los comanava que, quant se'n tornassen, l'enterrassen de lo qu'hey hagués sobre es naixement de Jesús. Seguían els Reis darrera una estrella que duya un atlot dalt y allà en es Convent de Jesús acabàvan sa funció, tornantsen tots p'es camí de s'Infernet y per can Veta.

El Rey Herodes quant se veyà burlat s'arrabassava sa barba postissa que duya, y es presencià aquest fet era sa delícia de tots els qui anàvan a veure sa funció, qu'éran tots els habitants de Palma.»

El 15 de gener de 1902 un redactor de *La Roqueta*, revista ilustrada de vida molt curta, assistí a la representació d'*Els Reys* a Establiments, poble avui agregat a la ciutat de Mallorca. Vet ací com la descriu:⁶⁵

«Es decapvespre, baix un cel emboirat y un salistre finíssim, emprengüem es camí d'Establiments, d'ahont mos havia arribat sa fama d'els Reys que representan els pagesos de aquell poble.

Per sa carretera anàvem trobant carruatges de gent ciutadana, carretons de possessió, amb un floret de pageses lluint sa botonada y es mocadó de pinyetes amb sos trencs de sa caixa.

A sa plassa de l'iglésia, demunt un'alta escalonada estava un trono, de domàs vermey y paumes.

S'acostà s'hora de sa representació, y a sa plassa hi acudí molta de gent, omplint-la tota. Poc temps després devallava de dalt sa carretera

64. P. D'A. PENYA, *op. cit.*

65. *Loc. cit.*; hi ha dues fotografies.

el Rey Herodes montat a cavall, qui es possessionà d'es trono. Comensava s'espectacle. Tots els personatjes, joveia d'es poble, posava es cinc sentits en el papé, y sa representació bíblica prenia cert perfum d'antigüea, per s'ingenuïtat d'els artistes y sa gent d'es poble qui escoltava en relligiós silenci y s'indignava si qualque estrany parlava fort y distreia [...].»

Podria citar molts altres testimonis del principi de segle i actuals, però em sembla que ja n'hi ha prou per a donar fe d'una tradicionlitat immensa. Seria útil que es fessin recerques exhaustives sobre aquest tema i que es comparessin els textos mallorquins amb d'altres *Autos de los Reyes Magos* populars que han estat publicats darrerament.⁶⁶

IV

CICLE DE LA PASSIÓ

El cicle de la Passió ha assolit un paper extraordinari en el conjunt de la vida teatral catalana, fins a la nostra època.⁶⁷ Tenim ja diversos fragments dramàtics del segle XIV,⁶⁸ i un document importantíssim, publicat l'any 1897 per mossèn Rotger, però no conegut per cap dels estudiosos del nostre teatre, ens demostra que el 1355 era representat un drama de la Passió a la plaça del mercat de Pollença, amb assistència de tot el poble. El document, del maig de 1355, diu així:⁶⁹

«Denuntiatum fuit venerabili Gulielmo Nielli, baiulo Pollentie pro Domino Rege nostro, quod pridem quadam die dominica, cum fere tota plebs et gens Pollentie esset in mercatali dicti loci, ubi fiebat representatio et memoria passionis Domini nostri Iesuchristi [...].»

66. Cf. P. G. DE DIEGO, *Canciones de Navidad*, RDTP, XX (1964), 532 n.; M. BRUGAROLA, *Función de reyes y pastores por la huerta de Murcia*, *ibid.*, 527-531; E. ARANDA, *Teatro medieval en un pueblo murciano (Reyes en Churra)* (Murcia 1961), recensionat per R. ESQUER TORRES, «Segismundo», I (1965), 141-142.

67. E's misteris de la Passió han estat estudiats útilment per ROMEU, *La légende de Judas Iscarioth*, ja citat; *Introducció a La Passió d'Esparreguera* d'A. SABANÉS DE BALAGUÉ (Barcelona 1957), 9-25; *El segle XIV*, 100-101, 104; *El segle XV*, 102.

68. Cf. ROMEU, *La légende de Judas Iscarioth*, 69-84; *Id.*, *El segle XIV*, *loc. cit.*; MASSÓ I TORRENTS, *Repertori*, 384-385; I. S. RÉVAH, *R*, LXXVIII (1957), 543-544.

69. MATEU ROTGER, *Historia de Pollensa*, I (Ciutat de Mallorca 1897-98), 291; puntuo, regularitzo les majúscules i supleixo les abreviatures. Aquest document no escapà a la curiositat de JOAN AMADES, el qual el menciona, sense copiar-lo ni donar-ne cap mena de referència, al *Costumari català*, II, 584, afegint de seguida, amb la seva falta de criteri habitual, que les Passions «aplegades pel senyor Gabriel Llabrés, procedents de diverses esglésies mallorquines [...] també semblen pertànyer al segle XIV».

No conservem cap text del segle xv, però sí diverses notícies de Lleida,⁷⁰ de Tarragona,⁷¹ de Perpinyà,⁷² i de Mallorca,⁷³ que confirmen la hipòtesi de Josep Romeu segons la qual la narració dramàtica de la Passió havia perdut la seva unitat, tot fraccionant-se en diversos misteris.⁷⁴ El segle xvi és pròdig en notícies i en textos. Romeu ha estudiat la *Passió* de Cervera, de la qual tenim referències a partir del 1534,⁷⁵ i les Consuetes del ms. 1139 de la Biblioteca de Catalunya, en les quals distingeix quatre Passions i nou misteris complementaris que van del sacrifici d'Abraham al Judici final.⁷⁶ No és el meu propòsit avui de tornar a reprendre aquesta tasca, plena de dificultats i de dubtes; em limitaré a assenyalar algunes dades sobre representacions. Ja el 1503 un document de Tarragona ens

70. A la sessió capitular del 31 de març de 1453, Manuel de Montsuar aconseguí que a partir de la quaresma les representacions de la Passió es fessin, no dins la Seu de Lleida, sinó al jardí de la *Claustra*, per tal d'evitar els escàndols que es produïen (JOSEP LLADONOSA, *Manuel de Montsuar* (1410-1491) (Lleida 1950), 271. Aquest document, ja esmentat per VILLANUEVA, *Viage*, XVII, 40-41, fou descobert i transcrit per Lladonosa, el qual el comunicà a RUBIO GARCÍA, que el publica a la *Introducció al estudio de las representaciones sacras en Lérida*, 34-35). Hi ha diverses notícies del segle xv, les més importants de les quals són de 1456 i 1482, que parlen de representacions del dijous i del divendres sant (RUBIO, *op. cit.*, 26-27).

71. Hom fa al·lusió als «entremesos dels dimecres sant, dijous, divendres» (1472) i a la «representació del divendres sant» (1479) (TOMÀS AVILA, *op. cit.*, 53-54).

72. PIERRE VIDAL, *Note sur l'ancien théâtre catalan, à propos d'un fragment de mystère du XIVe siècle*, RLR, XXXII (1888), 340 publica un document d'un cònsol de Vinça que fa referència «alls Misteris de la Passió». — Segons ROMEU, *Introducció* citada a la nota 67, pàg. 19, «una curiosa relació alemanya del viatge del gran duc Felip, dels Països Baixos, a Catalunya, ens palesa la perfecció de les representacions catalanes i en particular la de la de la Passió; diu que en la recepció que es féu a aquest personatge a Perpinyà, el 1500, hom representà la Passió de Crist damunt riquíssims cadafals i amb una enginyosa trama, i en subratlla un passatge en què Judes, penjat d'una finestra, era fulminat per un llamp i desapareixia, com per art d'encantament, de la vista dels espectadors» (vegeu, encara, *El segle XV*, 102). La informació de Romeu sens dubte és poc completa, puix que el primer viatge de Felip el Bell a Espanya data del 1501, i la seva estada a Perpinyà és ja del 1502; la relació francesa d'Antoine de Lalain, l'única que m'ha estat assequible, s'ocupa de «les representacions dels Misteris» fets a Perpinyà, però res no indica que es referissin a la Passió (parla, per exemple, de tres personatges, Judes, la Hipocresia i la Simonia, plens de coets, que foren cremats, i d'una lluita entre els dimonis de l'Infern i els àngels del Cel); vegeu R. FOULCHÉ-DELBOSC, *Bibliographie des voyages en Espagne et en Portugal* (Paris 1896), 20 (núms. 14 i 15); ARTURO FARINELLI, *Viajes por España y Portugal desde la Edad Media hasta el siglo XX. Nuevas y antiguas divagaciones bibliográficas*, I (Roma 1942), 175-176; ANTOINE DE LALAIN, *Primer viaje de Felipe el «Hermoso» a España en 1501*, dins *Viajes de extranjeros por España y Portugal*, trad. de J. GARCÍA MERCADAL, I (Madrid 1952), 505.

73. Cf. infra, pàgs. 77-78.

74. ROMEU, *La légende de Judas Iscariot*, 84-87; *Introducció*, 13.

75. ID., *La légende*, 87-90; *Introducció*, 13-14; AGUSTÍ DURAN I SANPERE, *Un «Misteri de la Passió» a Cervera*, EUC, VII (1913), 241-290; A. PALAU, *Manual del librero hispanoamericano*, XII² 345.

76. ROMEU, *La légende*, 91-94; *Introducció*, 14-15. Cf. infra, pàgs. 77-78.

informa que «lo dia de dijous de la cena e divendres sant [...] feren la Passió» a la catedral.⁷⁷ Del 1534 i del 1545 hi ha notícies de Cervera, interessants perquè ens assabenten que «la representació del misteri de la santíssima Passió de Xpo.» era feta a l'església i «no y entrevenen sinó sgle-siàstichs»; així i tot, costa d'aconseguir l'autorització de l'inquisidor de Barcelona.⁷⁸ El 1543, com recordàvem abans, Joan Margarit, bisbe de Girona, prohibí la Passió a la seva diòcesi sense expressa llicència,⁷⁹ llicència que es devia concedir amb facilitat, puix que hi ha dades referents a Girona entre 1546 i 1560.⁸⁰ A més de les prohibicions generals ja al·ludides,⁸¹ sabem encara que el 1553 Josep Muntaner obtingué permís de l'inquisidor per a representar la *Passió de Crist* a la catedral de Tarragona.⁸²

Coneixem un sol text del segle XVII, la versió censurada, publicada per Eduard Julià i Martínez,⁸³ però les notícies que ens han arribat, tot i ésser minses, demostren que la Passió havia arrelat tan profundament en el poble que era impossible de suprimir-la, com intenten, sense èxit, les constitucions sinodals de Barcelona, Girona i Tarragona.⁸⁴ Recentment ha estat trobada a Èsparreguera una lletra de l'11 de març de 1611 en què un veí de Sant Llorenç d'Hortons escriu a uns oncles d'Èsparreguera i els anuncia la seva pròxima visita per assistir a la representació dels «cuadros de la Passió».⁸⁵ A Olesa hi ha dades concretes del 1642 i del 1659.⁸⁶

Hem parlat ja llargament de diverses representacions i prohibicions del segle XVIII;⁸⁷ no val la pena de tornar-hi. Afegim només que el cronista de Martorell, senyor Isidre Clopes i Batlle trobà fa alguns anys un *Llibre d'Òbits* de Molins de Rei de l'any 1770, amb referències als esde-

77. TOMÀS AVILA, *op. cit.*, 54.

78. DURAN I SANPERE, *op. cit.*, 242-243.

79. Vegeu Ap. II, 1.

80. Cf. ENRIQUE CLAUDIO GIRBAL, *Noticias de las antiguas representaciones litúrgicas ó autos sacramentales en Gerona*, «Revista de Gerona», V (1881), 186, 188; ANGLÈS, *La música a Catalunya*, 282; DONOVAN, *op. cit.*, 119.

81. Cf. supra, pàg. 54.

82. TOMÀS AVILA, *op. cit.*, 54.

83. ROMEU, *La légende*, 96-98; *Introducció*, 16. El senyor Josep Romeu té la bondat d'assegurar-me que aquesta passió no és valenciana (com jo havia afirmat, seguint Julià Martínez i Mérimée, a ER, VII, 182), sinó catalana oriental.

84. Cf. supra, pàg. 54.

85. A. LL[OPIS], *El pueblo, actor*, «Destino», 20 febrer 1960, pàg. 26. (Notícia encara no coneguda per A. SABANÉS DE BALAGUÉ, *La Passió d'Èsparreguera*.) Cf. J. CARBONELL, *La «Passió» d'Èsparreguera*, «Serra d'Or», agost 1961, pàgs. 24-26.

86. Vegeu *La Passió de Olesa, La Passió i mort de Jesucrist*. Texto: J. POVILL ADSERÀ. Música: JOSÉ M.ª ROMA. Una tradició tricentenària (Barcelona, s. a.); MIGUEL DEL PUERTO, *La vispera de la Passió en Olesa*, «Destino», 20 febrer 1943; A. SABANÉS DE BALAGUÉ, *op. cit.*, 40.

87. Cf. supra, pàgs. 54-56.

veniments dels pobles veïns. En alludir a les parròquies de l'entorn, hom escriu: «Des remota antiquitat es donen al noble y obsequent y molt devot auditori, representacions de la Passió y Mort de Jesu-Christo».⁸⁸ És molt interessant una notícia procedent de les *Memòries* d'Antoni Bosch i Cardellach, de Sabadell, el qual escriu el dia 23 de febrer de 1799:⁸⁹

«Alguns fadrins y pochs casats comensaren a fer y representar *La Passió* fins al *assotament*. Se representaba en lo quartel. Pagaba los gastos la Confraria de San German per qui era lo útil a 1 sou 4 diners de entrada. Tots los representants tenian la llibertat de fer entrar a un de franch en cada dia de sa representació, que fou en tots los diumenges, disaptes y pochs dias més. En un dia se combidaren los capellans y frares y casas clàsicas o que havian contribuït en alguna cosa per lo teatro. Al cap de pochs dias se aïadí alguna cosa a la representació, y aixís en abant de manera que per Pasqua ja se representà tota la Mort y Passió. Lo concurs de la vila era bastant. Dels forasters fou poch, en atenció que al mateix temps se representaba en Barcelona ab lo major acert, exactitut y aplauso. En Sabadell hi havia alguns representants molt bons, molts medians y més de dolents.»

Però més curiosa és encara l'anotació de les mateixes *Memòries* als dies 23 i 30 d'abril, també del 1799:⁹⁰

DIA 23. — Vingueren los PP. del Seminari Srs. Gomis, Rebollo, Daviu y Llossada a predicar la Missió, demanats per lo Ajuntament y no per lo Pàrroco, en Janer y Novembre últims estant predicant la Missió en Tarrasa y Junqueras. Después de la Quaresma la predicaren en S. Quirse desde ahont vingueren a esta. Lo Ajuntament los buscà casa en la de Pau Font, y també llits, trastos, etc.

Apenas arribaren demanaren al Batlle fes plegar *la Passió*, que tenia molt aplauso, y venia molta gent forastera a vèurer-la, pues la fèyan bé, però la Justícia se resistí [...].

DIA 30. — Se havia de fer *La Passió*, però los PP. Missionistas que per si y per lo Pàrroco vàrias vegadas havian sollicitat se plegàs, desde la trona digueren no se fes més; y com la Justícia en sa casa los evidenciàs que desde que se feya no hi havia sarasus per ser fadrins los representants, hi havia molta quietut sens bullas, y ademés que asò era empeño de un partit, que era lo dominant en Sabadell per ser los principals interventors, y que estos no mirarian assò de bon ull y se sus-

88. A. LLOPIS, *Una ruta excepcional: Itinerario de las «Passions», «Destino»,* 10 abril 1954, pàgs. 7-9; A. SABANÉS DE BALAGUÉ, *op. cit.*, 37-38, 50.

89. *Memòria de las cosas notables de la vila de Sabadell comensant en desembre de 1787*, publicat amb el títol de *Memorias de Sabadell*. Segunda Parte. 1787-1804 (Sabadell 1944), 281. Per a les representacions de la Passió a Barcelona, a més dels llibres de Curet ja citats, vegeu JAUME CARRERA I PUJAL, *La Barcelona del segle XVIII*. II (Barcelona 1951), 448-450.

90. *Op. cit.*, 282-283. En un parell de llocs canvio la puntuació.

pendria gran fruyt de la Missió, respongueren los PP. apartant temors, y finalment conclogueren que si no paraba *La Passió*, ells sen anirian sens proseguir la Missió. De ahont se plegà *La Passió* a disgust de molts.»

Malgrat això, el dia 2 de maig, «essent fora lo regidor Decano, lo regidor segon donà licència per fer y se féu *La Passió* a disgust de molts per ser-ho dels Missionistas, ab poch concurs, y mal representat».⁹¹ El 19 de maig «se féu la Comunió General de la Missió, hi hagué gran concurs. La professó de la tarde sols arribà al carrer nou sens voltar lo arrabal. No fou lluïda. La Missió no fou ben vista principalment dels que volien *La Passió*. O per est motiu, o per ser lo Predicador fret casi no feyen efecte los sermons [...]».⁹²

Josep Romeu coneix nou textos passionístics del segle XVIII i del començament del XIX, fora dels rossellonesos i d'algun altre no identificat.⁹³ M'ha estat possible de veure cinc manuscrits més, tots de la Biblioteca de Catalunya.

Són els següents:⁹⁴ J) Ms. 1575, començat a copiar el 3 de gener de 1743, titulat *Acte Sacramental de la Passió y Mort de Christo Señor Nostre*. Molt acurat; algunes pàgines estan un xic tallades en la part inferior; al final hi ha senyal d'un full arrencat. Conté: 1. Acte primer, quant Christo convertí la Samaritana; 2. Acte segon, quant Christo anà a Gerusalem; 3. Loa per lo Acte Sacramental de la Passió y Mort de Christo Senyor Nostre; 4. Despediment de Christo y de sa Mare, que se representa antes de la Passió; 5. Acte primer, lo que se representa en la Passió y Mort de Christo Senyor Nostre, en lo qual consisteix la presa; 6. Acte segon, en lo qual se representa lo pujament de la Creu de Christo Senyor Nostre; 7. Acte tercer, en lo qual se representa lo devallament de la Creu de Christo Senyor Nostre. — K) Ms. 85 (fols. 17-45^v), escrit el gener de 1793, titulat *Representación de la Pasión de N. S. Jesucristo*. Entre els fols. 42 i 43 hi ha vestigis d'un full arrencat.⁹⁵ Conté: 1. Loa al Lector; 2. Còpia del despediment de Nostre Senyora ab lo seu fill Jesús,

91. *Ibid.*, 283.

92. *Ibid.*, 286-287.

93. ROMEU, *La légende*, 98-104. — Sobre la Passió a la Catalunya francesa, vegeu bibliografia a *ER*, VII, 183. No m'ha estat possible de veure la *Note sur la tragédie catalane «La Presa de l'Hort»*, «Semaine religieuse du diocèse de Perpignan», 1901, núm. 14, signada per M. F. Cf., encara, J. S. PONS, *La littérature catalane en Roussillon (1600-1800) : Bibliographie* (Toulouse-Paris 1929), 75-84 (notícia que dec a J. Carboneu).

94. Els manuscrits A-I són descrits per Romeu. El senyor Romeu em comunica que ell no pretengué de fer un inventari complet dels manuscrits catalans de la Passió. Crec que les seves conclusions sobre els tres tipus passionístics del segle XVIII es mantenen fonamentalment vàlides.

95. Cf. MASSÓ-RUBIÓ, *Catàleg, BBC*, V (1918-19), 166-167.

quant anà a pendre mort i passió per la redempció de nostres pecats; 3. Assí se comense lo tractat de la Passió de Nostre Senyor Jesu-Christ. Primer acte; 4. Acte segon del Pujament de la Creu; 5. Acte tercer de la Passió de Christo Señor Nostre y del devallament de la Creu. — L) Ms. 1365, procedent de la Biblioteca d'Escornalbou, d'Eduard Toda. Lletra clara; molt acurat. Sense indicació de data; probablement de mitjan segle XVIII. Conté: 1. Loa y argument general de la Passió de Christo Nostre Señor; 2. Despediment de Jesús y Maria. Conté un acte; 3. Assí comensa la Passió de Christo Nostre Señor; 4. Assí comensa lo Devallament de la Creu. — M) Ms. 1757, *Representació de la Sagrada Passió i Mort de Nostre Senyor Jesu-Christ*, novament corregida... per lo M. R. P. Fr. ANTON DE SANT GERONI (Barcelona, Rafael Figueró, s. a.). Exemplar imprès amb correccions autògrafes de JOAN PETIT I AGUILAR;⁹⁶ al final hi ha una nova versió del quadre de la Resurrecció, que ocupa vint-i-set fulls manuscrits. És un *remaniement* de la *Passió*, segurament del principi del segle XIX; sembla que constituí la base per a la redacció de N. — N) Ms. 1129, [J. PETIT I AGUILAR], *Representació de la Vida, Mort y Resurrecció de Jesús de Nasaret o Jesu-Christ, Verdader Déu y verdader Home, Redemptor del llinatge humà...* La precedeix un *Pròleg*, en gran part igual a les *loes* habituals. És «repartida en quatre jornadas o Actes»: 1.ª De lo antecedent a la presa de Jesús; 2.ª De la presa de Jesús y sentència definitiva de mort en creu, en la montanya del Calvari; 3.ª De la execució de la sentència de mort, y enterro, en dita montanya; 4.ª, y última: De la Resurrecció y vàries aparicions. Es tracta d'una passió tradicional, malgrat la seva aparença d'obra erudita (va collocant els passatges bíblics en què hom s'inspira en una columna paral·lela als versos); en una gran part de l'obra es conserven els mateixos versos de l'edició Figueró; els fragments nous són, en llur majoria, iguals a les correccions de M.

Una recerca més aprofundida farà descobrir, sens dubte, molts altres textos. Jordi Carbonell ha trobat dos nous manuscrits passionístics a la Biblioteca de l'Ateneu, i ha tingut la gentilesa de donar-me'n una des-

96. El doctor Joan Petit nasqué a Sant Feliu de Codines el 24 de desembre de 1762 (JUAN CORMINAS, *Suplemento a las Memorias... que en 1836 publicó... don Félix Torres Amat...* (Burgos 1849), 201; ANDREU DE PALMA DE MALLORCA, *Historia de la villa de San Felio de Codines. Datos y referencias* (Barcelona 1946), 263); segons uns fulls escrits per mà contemporània, ficats dins aquest manuscrit, a partir de l'any 1835 ja no tenim notícies seves. Corminas cita entre les seves obres la *Redempció del llinatge humà ó representació de la mort, passió y resurrecció de J. C.*, «diferente de la *Gran tragedia de la passió y mort de J. C. representada en Manresa á 1798*», que deu ésser el nostre ms. M. És interessant el que afegeix de seguida Corminas: «En el día á veces se representa aun la pasión del Señor en varios pueblos de Cataluña, á que acude la gente con gusto, y regularmente se concede la licencia mas para satisfacer al entusiasmo popular que por otra consideración» (*ibid.*).

cripció. El primer, ms. 31, sense títol, és mancat d'un parell de fulls al davant i al darrera; text molt acurat, idèntic al del manuscrit següent; a la darrera pàgina de la coberta, de pergamí, diu: *Verdadero retrato de la vida y mort de Jesuchrist Nostre Señor. Amén. 1721*; signatura del Josep Ferran. El segon, ms. 33, és titulat *Verdedera relació de la Paciò y mort de Christo Nostre Señor*; a la coberta, de pergamí, diu: *Llibre de Notas de Francesch Depares Valer*, any 1762. Conté: 1. Loa; 2. Despediment de Jesús y Mª Ssma. (Ntra. Sra., Mª Magdalena, Jesús, St. Joan, Un Àngel, St. Pera, St. Jaume y Judas); 3. Aquí comensa la Passió y Presa de Christo Ne. Sr. (no hi ha persones); 4. Aquí comensa lo deballament de la Creu (N^a Señora, St. Joan, Mª Jacobé, Mª Salomé, Mª Magdalena, St. Joseph Abarimata, Nicodemus, Centurió, 3 soldats, Pilat, Maurici Criat, un Patge). — Finis. 1770 («Demana Anton Sastre als llegidors, | corregèscan los errors»). Per altra banda, Amadeu-J. Soberanas ha trobat també recentment a Tarragona dos manuscrits iguals de la *Passió*, segurament de la darrereria del segle XVIII, que donarà a conèixer aviat; pels fragments que me'n comunicava, tinc la impressió que es tracta d'un text prou original.

V

EL CICLE DE LA PASSIÓ A MALLORCA

Hem parlat més amunt de la Passió mallorquina del segle XIV i d'una important notícia de Pollença (1335). Del segle XV tenim dades de Sóller que fan referència als «entremesos del dijous sant» (1487);⁹⁷ això demostra que la prohibició del 1470 a què alludíem abans,⁹⁸ no es complia gaire. Hem dit també que aquesta prohibició fou repetida i augmentada el 1517,⁹⁹ però així i tot tornem a tenir dades de Sóller del 1556, 1559, 1561 i 1563, referents a «lo misteri de la cena» fet «lo dijous sant a vespre» i a «los misteris dijous y divendres sant».¹⁰⁰

Sens dubte un escorcoll sistemàtic en els arxius parroquials i municipals de Mallorca permetria d'afegir bon nombre de precisions a les notícies disperses que tenim fins ara. No oblidem que el manuscrit Llabrés conté quatre consuetes «del dijous sant», quatre «del divendres sant», tres repre-

97. RULLAN, *Historia de Sóller*, II, 509.

98. Cf. supra, pàgs. 51-52.

99. Cf. supra, pàg. 52.

100. RULLAN, *op. cit.*, II, 509-510. Rullan adverteix que «las partidas para misterios y entremesos cesan en 1563» (pàg. 510 n.).

sentacions «del devallament de la creu», una «del Descendimiento de la Cruz», i una «Consueta de la Resurrecció de Jesuxrist nostre Senyor en la qual entren vint persones».¹⁰¹

Interès especial té per a nosaltres la consuetat núm. 21, segons la numeració de Llabrés, titulada *Cobles del devallament de la Creu que's fa cade any en la Seu de Mallorca*.¹⁰² Valdria la pena d'escriure una monografia sencera sobre el *Davallament*, que ha arribat fins avui, bé que sense diàleg ni participació femenina. Ací només podré donar una sèrie inconnexa de dades i de temes per estudiar.

Recordem que ja el 1470 hom prohibia «les representacions» fetes «així dijous com en lo divenres Sant de nit ni de dia [...], exceptades les representacions les quals se acostumen fer en le Seu lo divenres Sant de dia, segons en le consuetat de la dita Seu és ordinat».¹⁰³ Caldria investigar al gran Arxiu Capitular de Mallorca què eren aquestes representacions i quina relació tenien amb el *Davallament* del ms. Llabrés.¹⁰⁴

Al segle XVII persistia, malgrat les nombroses prohibicions, el *Davallament*, i àdhuc se'n féu algun *remaniement*, que encara durava un segle més tard. El 1692 el Sínode del bisbe Alagón interdigué d'una manera terminant la «Descensio Crucis, vulgo *Devallament*».¹⁰⁵ Ja el 13 d'abril de 1691 hom havia ordenat que es desfés el cadafal construït per a la representació del *Davallament* a la Seu de Mallorca; ¹⁰⁶ això ocasionà una curiosa polèmica, de la qual no podem ocupar-nos ara, entre el Capítol catedralici i el Bisbe, que arribà fins a Roma, i acabà amb una derrota parcial del Bisbe.¹⁰⁷

El cert és que, en ple segle XVIII, l'any 1751 el bisbe Despuig donà permís perquè a Sóller «se fasse el devallament de Cristo Crucificat ab música, executant-se en lo mateix modo y reverència y devoció que se executa en la santa iglésia Catedral, cantant la mateixa lletra encare que ab distinta solfa de dita Santa Iglésia», a instàncies del «Rector y Clero de

101. LLABRÉS, *Repertorio de consuetas*, 921-922.

102. Publicada per LLABRÉS, *BSAL*, II (1887-88), 53-55.

103. Vegeu Ap. III, 1. Cf. DONOVAN, *op. cit.*, 135-137.

104. A l'Arxiu Capitular, S. III, c. 32, núm. 21 hi ha papers *Sobre el Descendimiento del Viernes Santo en la Catedral*, que no he vist (MIRALLES, *Catálogo*, III, 339). Entre els materials del meu avi per al Cançoner musical de Mallorca hi ha la resposta de Pilat a Josep d'Arimatea i Nicodemus, amb la mateixa lletra de la consuetat citada a la n. 102; fou copiada, potser per Estanislau Aguiló, d'aquests papers sobre el *Davallament*.

105. Vegeu Ap. II, 12. Vegeu, encara, Ap. II, 7.

106. Vegeu els documents que publico a l'Ap. III, 6-8.

107. Cf. RULLAN, *op. cit.*, II, 491; PERE ANTONI MATHEU, *Retablos y capillas* (Mallorca 1955), 68-70. És curiós que no parlin d'aquest afer els episcopologis de Tarrassa (inèdit), Furió i Villanueva, ni el *Cronicón mayoricense* de Campaner.

la parroquial iglésia de la vila de Sóller», que esperaven que aquest permís «servirà de consuelo y edificació de tot el poble». ¹⁰⁸

L'any 1759 encara començà a Felanitx el «devallament com el que fan a Ciutat [...] y antes fèyan el que compongué el Rector Major, ahont ay havia pròlech, St. Pera, St. Juan, la Mare de Déu, Pilat, criat de Pilat, Joseph de Nicodemus [*sic!*], senturió». ¹⁰⁹ Aquest *Rector Major* és sens dubte una errada de transcripció per *Rector Mayol*, puix que ens consta que el doctor Pere Antoni Mayol, natural de Fornalutx, fou rector de Felanitx de 1681 a 1687 i compongué una lletra poètica per cantar a la funció del divendres sant, «obra escelente en que brilla el ingenio y pericia de su autor», diu Bover. ¹¹⁰

En lloc de les representacions de la Resurrecció, documentades ja al segle xv, el bisbe fra Simó Bauzà (1608-1623) instituí a la catedral de Mallorca les processons de l'Enterrament i de la Resurrecció, la primera de les quals anava el divendres sant a l'església de Sant Domènec per dipositar-hi la imatge de Crist mort, i la segona anava a cercar-la el dia de Pasqua i la duia en triomf fins a la Seu, segurament amb la trobada amb la Verge que ha arribat fins avui a la majoria dels pobles de l'illa (processó de l'Encontre). ¹¹¹

108. RULLAN, *op. cit.*, II, 491.

109. MIQUEL BORDOY OLIVER, *Història de la ciutat de Felanitx*, II (Felanitx 1919), 80.

110. JOAQUIM M. BOVER, *Biblioteca de escritores baleares*, I (Mallorca 1868), 484-485 (per desgràcia no diu on va veure el manuscrit); M. BORDOY OLIVER, *ibid.*, 193. — Sobre el Davallament a Binissalem, encara al començament de segle, vegeu LLABRÉS, *Repertorio de consuetas*, 926. Vegeu encara, en aquest mateix volum d'ER, l'article de J. ROMEU, *Els textos dramàtics sobre el Davallament de la Creu a Catalunya, i el fragment d'Ulldecona*.

111. ANTONI FURIÓ, *Episcopologio de la Santa Iglesia de Mallorca* (Mallorca 1852), 392. Segons Furió, aquest costum desaparegué l'any 1750 perquè els dominicans no volgueren anar a un tedèum general que s'havia de cantar davant el sepulcre de Ramon Llull, a l'església de Sant Francesc.

APÈNDIXS

I

NOVES DADES SOBRE EL CANT DE LA SIBILLA

Quan Milà i Fontanals publicava, el 1853, les seves *Observaciones sobre la poesia popular*, donà notícia d'unes «notables estancias sobre el juicio final» impreses a la fi del *Llibre de bons amonestaments* de fra Anselm Turmeda, «que si no son del mismo autor pertenecen a su época».¹ Això ens demostra que aleshores no se sabia ben bé res del *Cant de la Sibilla*, a l'estudi del qual Milà havia de contribuir decisivament.² El 1935, mossèn Higiní Anglès ja va poder dedicar-li una àmplia i fonamental monografia, alhora resum i superació dels treballs anteriors.³ Des de llavors la bibliografia és molt abundosa, i sovint contradictòria. Esmentem almenys les aportacions de Paul Aebischer,⁴ Solange Corbin⁵ i Richard B. Donovan.⁶

1. MANUEL MILÀ I FONTANALS, *Observaciones sobre la poesia popular con muestras de romances catalanes inéditos*, dins «Obras completas», VI, 71-72. Uns anys abans, Josep M. Quadrado, anotant una poesia datada el 1838, deia de la *Sibilla*: «Así se llama á un niño que, concluidos los Maitines de la vigilia de Navidad, canta una canción antiquísima del Juicio final en idioma vulgar, uso de cuyo origen y significado no podemos dar razón» («La Palma» (1840-41), 100).

2. MILÀ I FONTANALS, *Un Manuscrit de l'Arxiu Capítular*, «Lo Gay Saber», 1 juliol 1880, no inclòs a les «Obras completas», però sí a les «Obras catalanes» (Barcelona 1908), 208-213; *El canto de la Sibila en lengua de oc*, R, IX (1880), 353-365, i dins «Obras completas», VI, 294-311; cf. HERMANN SUCHIER, *Denkmäler Provenzalischer Literatur und Sprache*, I (Halle 1883), 462-469, 568-572.

3. H. ANGLÈS, *La música a Catalunya fins al segle XIII* (Barcelona 1935), 288-302, amb gran nombre de facsímils i tres taules musicals. Recordem encara els mèrits de Felip Pedrell, que tant treballà per la vulgarització de la *Sibilla*; vegeu *En San Marcial de Marratxí*, «Música Sacro-Hispana», III (1910), núm. 10; *Antiguo canto de la Sibila sacada de un libro de la parroquia de Manacor (Baleares)*, «La Ilustración Moderna», I (1892), 923-925; *Cancionero musical popular español*, I (Barcelona, s. a.), 91-99, 116*-117*; H. ANGLÈS, *Catàleg dels manuscrits musicals de la col·lecció Pedrell* (Barcelona 1920), 112, ms. 55, fols. 21 i 27.

4. P. AEBISCHER, *Un ultime écho de la Procession des Prophètes: Le «Cant de la Sibilla» de la Nuit de Noël à Majorque*, «Mélanges d'Histoire du Théâtre du Moyen-Âge et de la Renaissance offerts à Gustave Cohen» (Paris 1950), 261-270; *Le «Cant de la Sibilla» à la cathédrale d'Alghero la veille de Noël*, ER, II (1949-50), 171-182.

5. S. CORBIN, *Essai sur la musique religieuse portugaise au Moyen Âge*, 285-290; *Le «Cantus Sibilac» : Origines et premiers textes*, «Revue de Musicologie», XXXIV (1952), 1-10, ben resumit per DONOVAN, *The liturgical Drama*, 165-167. Mossèn ANGLÈS, *La música de las Cantigas de Santa María del rey Alfonso el Sabio*, III, Primera parte (Barcelona 1958), 6-62, 373, matisa molt les seves teories anteriors sobre un suposat origen mossàrab; en canvi, J. CHAILLEY, *L'école musicale de Saint Martial de Limoges jusqu'à la fin du XIe siècle* (Paris 1960), 74, 130, 141-144, continua defensant-les, sense discutir, però, la tesi oposada de S. Corbin.

6. DONOVAN, *op. cit.*, *passim*; vegeu l'índex de matèries, especialment s. v. *Judicii*

No em proposo pas, en aquestes notes, de fer una *mise au point* sobre els orígens i el desenrotllament de la *Sibilla*, que s'hauria de limitar a repetir coses ja dites, o bé ens portaria massa enllà. Voldria només arreplegar-ne la bibliografia i fornir unes quantes dades noves, que sens dubte seran d'alguna utilitat per als futurs investigadors.⁷ Donaré notícia, en primer lloc, de diversos manuscrits llatins del *Iudicii Signum* o *Cantus Sybillae*; després, d'altres manuscrits pertanyents a la versió catalana *Al jorn del judici...*, cantada encara avui en algunes de les nostres esglésies; finalment, publicaré un full fragmentari, desconegut fins ara, d'una representació de la *Sibilla*. Tradicionalment hom relaciona el *Iudicii Signum* amb la *Sibilla Eritrea*, i la representació de la *Sibilla* i *l'emperador* amb la *Tiburtina*, bé que a vegades es confonen.

1. NOUS MANUSCRITS DEL «*Iudicii Signum*». — És prou sabut, i no cal insistir-hi, que el *Cant de la Sibilla* deriva d'un acròstic grec que Eusebi de Cesarea posa en boca de l'emperador Constantí a l'*Oratio ad sanctorum coetum*, traduït per sant Agustí al llibre divinitè del *De Civitate Dei*.⁸ El text llatí, que comença *Iudicii signum tellus sudorem madescet*, tingué una difusió extraordinària a l'antiguitat i a l'Edat mitjana, afavorida per la voga de la literatura sibillina durant tot aquest temps,⁹ i per l'ús litúrgic d'un sermó

Signum, Juicio fuerte i *Sibyl*. Caldria fer moltes addicions a la bibliografia utilitzada per Donovan; per exemple, citem: AURELI CAPMANY, *Lo Cant de la Sibila*, «*Calendari Català* pera l'any 1905» (Barcelona, s. a.), 166-170; A. M. ALCOVER, *Ses festes de Nadal*, dins *Contarelles d'En Jordi des Recó*, 525-529 (publicat abans, amb variants notables, a «*L'Ignorància*», II (1881-82), núms. 131 ss.); R. VIOLANT I SIMORRA, *Llibre de Nadal* (Barcelona 1948), 45-48; [GASPAR MUNAR], *La Sibila en Mallorca* (Mallorca 1950); M. SANCHIS I GUARNER, *El cant de la Sibilla la nit de Nadal a Mallorca*, «*Raixes: Miscel·lània de literatura catalana*» (Mallorca 1953), reproduït al DCVB, s. v. *Sibilla*; ID., *El cant de la Sibilla, antiga cerimònia nadalenca* (València 1956); L. PÉREZ, «*Sa Sibilla en la noche de Navidad*» (Mallorca [1955]), amb bibliografia; *Sibila. Cant de la*, article anònim del *Diccionario de la música Labor*, iniciat per J. PENA i continuat per H. ANGLÈS, II (Barcelona 1954), 2025; L. RUBIO GARCÍA, *Introducción al estudio de las representaciones sacras en Lérida*, 24-25; *Sa Sibilla*, «*Mallorca Dominical*», I (1897-98), núm. 46; *La Sibilla*, «*Ca-Nostra*», IV (1910-11), núm. 166; A. FERRER, *La Sibilla*, «*Tresor dels Avis*», II (1923), 86-91; ID., *El canto de la Sibila*, «*Cort*», núm. 261-62 (desembre 1955). Amb posterioritat a l'obra de Donovan ha aparegut A. TOMÁS AVILA, *El culto y la liturgia en la catedral de Tarragona*, 22-25. Esmentaré encara d'altres treballs a les notes següents.

7. Haig d'expressar el meu agraïment a tots els qui m'han ajudat, d'una manera o d'una altra, en aquesta tasca, sovint ingrata, sobretot dom Cebrià Baraut, dom Alexandre Olivar, dom Jordi Pinell, dom Columba Batlle i dom Romà Barriga. Dom Anscari Mundó ha tingut la gentilesa de comunicar-me tot un dossier sobre el *Iudicii Signum*, que m'ha estat d'una gran utilitat.

8. Vegeu tots dos textos reunits per J. GEFFCKEN, *Die Oracula Sibyllina* (Leipzig 1902), 153-157; els comenta A. FERRUA, *Acrostico*, «*Enciclopedia Cattolica*», I (Città del Vaticano [1948]), 251-252. Edició recent del *De Civitate Dei* al «*Corpus Christianorum*», Sèries Latina, XLVIII, 613-614. Agraeixo, encara, les observacions que m'han fet el senyor Martí de Riquer i el senyor Josep Romeu.

9. Sobre els llibres sibilins vegeu els articles de les grans enciclopèdies i dels

pseudo-augustiniana que el contenia.¹⁰ El reproduïxen, per exemple, a més de l'esmentat sermó, Marbodi, Pau Diaca, Pere de Blois, Lambert de Saint-Omer, el pseudo-Beda, etc.¹¹

Aquests anys darrers, diversos estudiosos han anat donant notícia de nous manuscrits medievals del *Iudicii Signum*.¹² Per la seva banda, Richard Donovan ha fullejat molts manuscrits litúrgics espanyols i catalans, i en dona una llista impressionant al final de la seva tesi, fent constar explícitament els que contenen el cant de la Sibilla, en llatí o en català.¹³ Malgrat tot, encara no és difícil de trobar versions no catalogades; a continuació en dono

grans diccionaris, que no val la pena d'assenyalar; indiquem, almenys, els resums amb molta bibliografia de J. QUASTEN, *Patrologia*, trad. esp. (Madrid 1961), 163-166, i ALTANER-CHIRAT, *Précis de Patrologie* (Paris 1961), 134-136. No he pogut veure l'estudi de WILLIAM LEWIS KINTER, *Prophetess and fay: A study of the ancient and medieval tradition of the Sybil*. Ann Arbor, Mich., University Microfilms, 1959, citat dins *Library of Congress Catalog Books: Subjects*, XIX (Paterson, New Jersey 1960), 160. Cf., encara, LOUIS RÉAU, *Iconographie de l'Art Chrétien*, II. *Iconographie de la Bible*. I. Ancien Testament (Paris 1956), 420-430.

10. *Sermo IV, contra Iudaeos* (PL 42, 1117-1130); en realitat de Quodvultdeus, bisbe de Cartago al segle v (DEKKERS - GAAR, *Clavis Patrum Latinorum*,² 99, número 404).

11. MARBODI, *Carmina varia*, XLII (PL 171, 1731); PAU DIACA, *Homilia XII de Sanctis* (PL 95, 1474-1475); PERE DE BLOIS, *Contra perfidiam Iudaeorum*, c. XXXVII (PL, 207, 869-870); LÉOPOLD DELISLE, *Notice sur les manuscrits du «Liber Floridus» de Lambert, Chanoine de Saint-Omer*, «Notices et Extraits des Manuscrits de la Bibliothèque Nationale et autres bibliothèques», XXXVIII (1906), 637 (vuit manuscrits contenen el *Iudicii Signum*, un d'ells amb traducció francesa que comença: «Le bois [lignum] du jugement»). La *Sibyllinorum verborum interpretatio* del PSEUDO-BEDA (PL 90, 1181-1186) és molt coneguda; cf. ERNST SACKUR, *Sibyllinische Texte und Forschungen* (Halle 1898), 117-187; la trobem al ms. 124 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, fols. 91-93 (s. XIV-XV, segons F. MIQUEL ROSELL, *Inventario*, I, 164), a la Bíblia de la catedral de Lleida (s. XII, segons T. AYUSO MARAZUELA, *Los elementos extrabíblicos de los Sapienciales*, «Estudios Bíblicos», VI (1947), 188), i al ms. 151 de Ripoll, fols. 32^v-37^r (s. XI; comunicació de dom A. Mundó).

12. A més dels treballs de S. Corbin ja esmentats, vegeu especialment: LOUIS BROU, *Un nouvel homiliaire en écriture wisigothique: le codex Sheffield*, «*Ruskin Museum*» 7, «*Hispania Sacra*», II (1949), 147-191 (publica un facsimil d'un *Iudicii Signum* hispànic del s. XI i dona una llista de set mss. no coneguts per Anglès; inexplicablement, Donovan no cita aquest article); ID., *Les chants en langue grecque dans les liturgies latines: premier Supplément*, «*Sacris Erudiri*», IV (1952), 230-231; *Monumenta Monodica Medii Aevi*. I: *Hymnen* (I), *Die mittelalterlichen Hymnenmelodien des Abendlandes*, herausgegeben von BRUNO STÄBLEIN (Kassel-Bassel 1956), 494-495, 622-623, addenda et corrigenda (full solter); ALEXANDRE OLIVAR, *El Leccionario «Sambola» reaparecido*, «*Hispania Sacra*», XI (1958), 175-183. Cf., encara, F. STEGMÜLLER, *Repertorium Biblicum Medii Aevi*, I (Madrid 1950), 96-99, III (Madrid 1951), 241-243; MAX MANITIUS, *Handschriften antiker Autoren in mittelalterlichen Bibliothekskatalogen* (Leipzig 1935), 226; A. HILKAS - H. WALTHER, *Initia Carminum ac Versuum Medii Aevi posterioris latinorum* (Göttingen 1959), 501 (núm. 9907); J. SZÖVÉRFY, *Die Annalen der lateinischen Hymnedichtung*, 2 vols. (Berlin 1964-65), vegeu l'index del vol. II, pàg. 523.

13. DONOVAN, *op. cit.*, 200-215. Sens dubte aquesta llista podrà ésser molt augmentada, encara, quan dom Alexandre Olivar publicarà el catàleg de manuscrits litúrgics catalans que té en preparació.

unes quantes, gairebé totes trobades per dom A. Mundó; les tres primeres pertanyen a manuscrits no hispànics.

- Roma. Valliceliana. Tom. XXVI, s. XI-XII. *Homiliarium*, prima pars, fol. 39^r: *Iudicii Signum*; notació musical italiana a la primera estrofa, sobre una ratlla vermella.
- Roma. Vallic. B 5, s. XIII. *Homiliari*, lletra beneventana, fols. 49^r-50^r: *Iudicii Signum*, amb notació.
- París, B. N. Lat. 13.091, fol. 82^r, s. XII-XIII: *Incipiunt versus sibillani de adventu Domini primo et secundo...* — Al fol. 126, una altra versió dins una *Historia Imperatorum Romanorum et Paparum* des d'Octàvia August fins a Joan XXII, any 1330, d'un anònim francès: «... sed hoc ipse renuens vocavit sibillam prophetissam tiburtinam, indicans ei voluntatem senatorum, que post spacium et ieiunium trium dierum respondit ei versus: *Iudicii signum tellus sudore madescet* [...]. Sunt hii versus XXVII qui numerus quadratus ternarium solidum reddit. Sibilla eritrea ut legitur unum deum predicasse...».
- París. B. N. fonds Rothschild, 2529, s. xv, *Breviari de Martí l'Humà*, escrit segurament a Poblet, fols. 124-126: *Iudicii Signum*, amb notació musical quadrada.
- París. B. N. Lat. 804, *Homiliarium Tarraconense*, fol. 12, versos sibillins (J. VIVES, *Manuscritos hispánicos en bibliotecas extranjeras*, «Hispania Sacra», II (1949), 452; consultat també per A. Mundó). DONOVAN, *op. cit.*, 204, cita aquest manuscrit, sense fer constar, però, que hi hagi *Sibilla*.
- París. B. N. Lat. 1309, s. xv, *Breviarium Gerundense* fol. 31: *Iudicu Signum* (VIVES, *op. cit.*, 452). DONOVAN, *op. cit.*, 204, el cita sense fer-ho constar.
- París. B. N. Lat. 1309 A², s. xiv, *Breviarium Ilerdense*, fol. 35: *Iudicii Signum* (VIVES, *op. cit.*, 452). DONOVAN, *op. cit.*, 204, el cita sense fer-ho constar.
- Montserrat, ms. 880, s. xiv, *Breviari toledà*; *Iudicii Signum* en forma de responsori (cf. A. OLIVAR - A. MUNDÓ, *Catàleg dels manuscrits litúrgics de la biblioteca de Montserrat* (en preparació); DONOVAN, *op. cit.*, 209, cita el manuscrit (aleshores encara sense número), fent constar que no l'ha pogut veure.
- Tarragona. Arxiu de la Catedral, s. xiv, *Breviari*. Conté el *Iudicii Signum* (TOMÁS ÁVILA, *El culto y la liturgia*, 23). DONOVAN, *op. cit.*, 212, el cita sense fer-ho constar.

2. «AL JORN DEL JUDICI» CATALÀ. — És prou sabut també, i ja hi feia referència al començament d'aquest article, que el Cant de la Sibilla, abans estès pertot arreu,¹⁴ es conserva avui només, i en llengua vulgar, a Braga,¹⁵ a

14. Fou introduït fins i tot a la capella papal; cf. ANGLÈS, *La música de las Cantigas*, ja citat, 62.

15. Cf. supra, pàg. 51, n. 9. Per a la influència de la *Sibilla* a Portugal, vegeu I. S. RÉVAH, *L'Auto de la Sibylle Cassandre* de Gil Vicente, *HR*, XXVII (1959), 176-193; no conec directament l'article de MARÍA ROSA LIDA DE MALKIEL, *Para la génesis del «Auto de la Sibila Casandra»*, «Filología», V (1959), 47-63.

Mallorca¹⁶ i a l'Alguer.¹⁷ Manuel Milà i Fontanals, Marià Aguiló, Josep Ribelles, Jaume Massó i Torrents, Higiní Anglès i Richard Donovan s'han preocupat de reunir totes les notícies i tots els textos referents a la *Sibilla* a terres catalanes.¹⁸ Sens dubte encara queda molt per fer.

Recentment, mossèn Lluís Constans va publicar el que ell anomenava un «*Dies irae*» en romance catalán, molt antic, potser de la primera meitat del segle XIII, transcrit en un document de la parròquia de Sant Andreu del Torn.¹⁹ Aquest interessantíssim *Cant de la Sibilla* fou reprès per Donovan, que el reproduí sense introduir-hi modificacions.²⁰ Per desgràcia, hi ha tot un seguit de males lectures i males interpretacions, que modifiquen prou el sentit del text. Sense veure de prop el manuscrit, no m'atreveixo a donar-ne una nova edició sencera; assenyalaré, però, els errors més importants que he pogut advertir en una fotocòpia.²¹

1. [Un Rey vendrà]à perpetual — del | cel | com mas non aytal. *Vendrà* es llegeix perfectament al ms.; *del cel* és escrit després, per la mateixa mà, sobre la mateixa ratlla; el ms. diu ben clar: *com mas no'u viu aytal*. || 2. *Ans del iusivi tot evant* — *parrà una seyal molt gran*. És millor de llegir *enant*; *una seyal* fóra aberrant en català antic; el ms. diu *senya*. || 3. *Aprés ses badarà molt fort* — *don és semblant...* Millor d'interpretar: ... *s'esbadarà ... d'on*. || 4. *la luna, el sol, s'escurirà* — *ny l'estela luyrà*. Potser millor d'interpretar *e'l sol*; cal canviar igualment aquest accent circumflex, que apareix també en d'altres llocs, per l'accent greu normal; el ms. diu molt clar: *ny l'estela no...* ||

16. No és pas veritat, com afirma ANGLÈS, *op. cit.*, 61, que «en Mallorca han repuesto el *Cant de la Sibilla* en tiempos modernos»; ho deu confondre amb la *fiesta de la Sibilla* que va introduir mossèn Joan Maria Thomàs; cf. els seus articlets *Sibilla* (*Fiesta de la*), «Diccionario Enciclopédico de la Música», I (Barcelona [1947]), 542-544; *La Sibilla*, «Papeles de Son Armadans», XVII (1960), 275-288. La *Sibilla* és cantada no solament «a la Seu mallorquina» (ROMEU, *El segle XIV*, 100), sinó a la majoria de les esglésies de l'illa. En canvi, actualment no és coneguda a Menorca, com vol un peu de gravat de la *Història de la literatura catalana*, de M. DE RIQUER, I (Barcelona [1964]), 202 (el senyor Francesc de B. Moll, consultat per mi, ha tingut l'amabilitat de confirmar-me aquesta dada).

17. És cantada per un canonge (PERE CATALÀ I ROCA, *Invitació a l'Alguer actual* (Mallorca [1957]), 90-91), el qual «sale al pulpito vestito dei paramenti delle solenni cerimonie [...]»; al suo fianco un giovane seminarista tiene alta davanti al petto una spada, simbolo della giustizia» (PASQUALE SCANU, *Alghero e la Catalogna* (Cagliari [1962]), 79; cf. pàgs. 78-80 i 137-138).

18. Cf. MILÀ I FONTANALS, *El canto de la Sibilla*, ja citat; AGUILÓ, *Catálogo*, 49 ss.; RIBELLES, *Bibliografía*, I, 63-65; MASSÓ I TORRENTS, *Repertori*, 370-376; ANGLÈS, *El Cant de la Sibilla*. «Vida Cristiana», V (1917-18), 65-72; ID., *La música a Catalunya*, ja citat; DONOVAN, *op. cit.*

19. L. G. CONSTANS, M. D., *Un «Dies Irae» en romance catalán del siglo XIII*. «Cuadernos del Centro de Estudios Comarcales de Bañolas», agost 1948, pàgs. 7-11; facsímil entre les pàgs. 28-29. Cf. RIQUER, *op. cit.*, I, 203 n.

20. DONOVAN, *op. cit.*, 160, 197-199.

21. Utilitzo una fotocòpia de dom A. Mundó, en alguns casos més clara que no pas el facsímil de l'article citat a la nota 19 (aquest *Cant de la Sibilla* és el doc. 289 del Torn).

6. *No yaurà...* Cal interpretar: *No'y aurà.* || 8. *Los plans, els pugs, seran egals; — aquí seran los bons, els mals...* Millor: *Los plans e'ls pugs...; ... los bons e'ls mals.* || 9. *Anch no feu hom res tant secret, — ne dix, ne so penset...* Cal interpretar *fèu*; el ms. diu: *ne ho dix, ne s'o penset.* || 11. *Amats seyors, tan gran dolors — auran ladons los pecadors, | que en ymfern, layns n'gran — i amays d'aquí no exiran.* Cal llegir: *Aujats, seyors..., ynfern..., jamays*; potser fóra millor d'interpretar *nyran?* || 12. *Ay cel, seyor, qui mon formet...* Cal llegir: *Ay cel seyor qui'l món formet.* || 13. *... quens acuyles en paradís, — ens garts de la flama d'abis.* Cal llegir: *que'ns... e'ns gartz...* (d'altres vegades encara la *z* és transcrita per *s*). || 14. *Seyer, dans gaug perpetual — el teu regne celestial, | e garans de l'enemic felon — e del poder de Faraon.* Cal interpretar: *Sèyer, dà'ns... e garans del enemic...* || 15. *E vos, seyors, qui m'escoltats, — lo Fil de la Verge reclamats...* Cal llegir: *E vós, seyors, qui m'escoltatz, — ... reclamatz.* || Deixo d'esmentar d'altres detalls fàcilment esmenables.

Massó i Donovan semblen no conèixer una versió mallorquina de la Sibilla, trobada per Estanislau de K. Aguiló «a la fulla blanca final del llibre que aportava el col·lector de les llimosnes de una confraria, corresponent al any 1599-600. D'aquesta surten totes les qu'és canten encara en nostres iglésies a les matines de la nit de Nadal, y és molt més estensa que totes elles, y encara en no poques coses més correcta...». ²² Ben diferent és una altra versió, també mallorquina, copiada d'un «llibre antich al Convent de la Concepció» de la ciutat de Mallorca, sense cap altra indicació de data, conservada entre els materials folklòrics recollits pel meu avi. Serà publicada, amb ortografia moderna, al *Cancionero musical de Mallorca*; em sembla útil, però, de transcriure-la ací amb tota exactitud. ²³

«El jorn del judici
parrà pel qui no haurà fet servici.

Jesucrist, Rey universal,
homo y ver Déu eternal,
del cel vindrà pera jutjar,
y a cada u lo just darà.

Ans qu'el judici no serà,
un gran senyal se mostrarà;
la terra gitarà suor,
y tot lo món serà tristor.

Terratrèmol tan gran serà
que les torres derrocarà;
les pedres per mitx se rombran,

y les montanyes sa fondran.

Los puigs y plans seran iguals;
allí seran los bons y mals:
Reys, duchs, contes y barons,
qui de sos fets retran raons.

Gran foch del cel devallarà;
mars, fons y rius, tot cremarà;
los peixos donaran grans grits [*sic*],
perdent sos naturals delits.

El sol perdrà la claredat,
mostrant-se fosch y alterat;
la lluna no darà claror,
y tot lo món serà fosc.

22. E. AGUILÓ, *Un'altre versió de la Sibilla*, BSAL, IX (1901-02), 236-237; la torno a publicar al *Cancionero musical de Mallorca*, amb ortografia modernitzada (en premsa).

23. Notem la forma «parrà pel qui no haurà fet servici», que pot ésser indicatiu d'un origen relativament tardà. Cf. FRANCESC DE B. MOLL, *Sobre el segon vers del cant de la Sibilla*, BDLIC, XVIII (1936), 22-27.

Après vindrà terriblement
lo Fill de Déu omnipotent ;
de morts y vius judicàrà ;
qui bé haurà fet allí es veurà.

Als bons dirà : "Fills meus, veniu,
benaventurats posseïu
el regne qu'us he aparallat
des que lo món va esser creat".

Als mals dirà molt agrament :
"Anau, malaits,²⁴ a n'el torment ;
anau, anau al foch etern,
ab vòstron príncep del infern".

Humil Verge, que haveu parit
Jesús infant aquesta nit,
vullau a vòstron Fill pregar
que dels inferns vulgans lliurà .

Sé que mossèn Josep Janini ha trobat, no fa gaire, a la catedral de Girona una altra *Sibilla* en català, que ell creu de la primera meitat del segle XIV. Suposem que la donarà a conèixer sense fer-nos esperar massa.²⁵ Recordem, encara, que alguns dels drames nadalens de Mallorca a què m'he referit més amunt contenen, per complet o fragmentàriament, versions ben interessants del *Cant de la Sibilla*.

Ja Milà i Fontanals relacionava el *Cant de la Sibilla* amb les *Cobles del Judici* atribuïdes a fra Antoni Canals que publicà Manuel de Bofarull, procedents d'un còdex de la catedral de Girona.²⁶ He identificat una altra còpia d'aquest text, amb poques variants, sense títol ni indicació d'autor, al ms. 840 de la Biblioteca de Montserrat, del segle XVI, sense foliar ; ja en tornaré a parlar alguna altra vegada.

3. UN NOU FRAGMENT DRAMÀTIC DEL SEGLE XV. — Tractàvem més amunt de la intervenció de la Sibilla en el teatre català antic, i especialment del *fet de la Sibilla i l'emperador*, documentat a la Seu barcelonina el 1418.²⁷ Em plau de donar a conèixer un nou fragment, per desgràcia molt curt, d'una d'aquestes representacions de la Sibilla i l'emperador, conservat per atzar al fol. 1^r del ms. 101 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, de procedència desconeguda, que Miquel i Rosell considera, sens dubte encertadament, del segle XV.²⁸ És molt distint de l'únic text fins ara conegut, el publicat per Moliné i Brasés, més tardà, a què ja m'he referit. Conté només quatre estrofes, el començament

24. La grafia *malaits* respon a una pronúncia **mɛlɛjís** (cf. *ER*, VI, 182 ; VII, 185, 187, 188).

25. J. M. THOMÀS, *La Sibila*, 283-284, publica «un texto inédito hasta ahora», «respetando su rima y ortografía especial»; en realitat és una còpia mal feta del cant valencià donat a conèixer per VILLANUEVA, *Viage*, I, 135-136.

26. MILÀ I FONTANALS, *El canto de la Sibila en lengua de oc*, 311. Les *Cobles foren donades a conèixer per M. DE BOFARULL, Poestas religiosas catalanas copiadas en un códice que se custodia en el Archivo de la Catedral de Gerona y se titula «Petri Michaelis Carbonell Adversaria»*, «Revista Històrica Latina», II (1875), 62-63, i reproduïdes a diversos llocs, especialment a RIBELLES, *Bibliografía*, I, 95-96, i a *Les cent millors poesies de la llengua catalana triades per ERNEST MOLINÉ I BRASÉS* (Barcelona, s. a.), 71-74. Sobre aquest manuscrit gironí, vegeu M. ANTÒNIA ADROHER BEN, *Estudios sobre el manuscrito «Petri Michaelis Carbonelli Adversaria. 1492» del Archivo Capítular de Gerona*, «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», XI (1956-57), 109-162 (corregeix errors de Massó).

27. Cf. *supra*, pàgs. 56-57, n. 41.

28. F. MIQUEL ROSELL, *Inventario*, I, 123-124 n.

del paper de la Sibilla. Ara no sembla ocasió oportuna per a estudiar en detall els orígens controvertits de la llegenda romana de l'*Aracoeli*, que donarà lloc a aquestes representacions.²⁹

L'edició que segueix no vol ésser de cap manera definitiva. Aquest text serà inclòs, amb els comentaris oportuns, al corpus de teatre nadalenc que prepara G. Cenoz per a *ENC*

«*Digua Sibilla* alls misatges dell emperador:

Proòmens, direts ha mon senyor
molt prestament, per sa honor,
seré ab ell sens pus tardar;
tan tost me veureu caminar.

Digua all emperador:

Emperador, no't sye greu:
No est semblant all fill de Déu.
Per mils saber la veritat,
vetges en l'ar [*sic*] què t'és mostratz.

Digua més all emperador:

Aquell infantz tan excellentz
és fill de Déu omnipotentz.
Aquell te cové adorar,
e seu mayre glorificar.

Digua més all emperador:

Cell infantz que veus tantz petit,
fill és de Déu, segons t'è ditz;
ell[s] àngells se'n van allegrar,
e seu mayre glorificarz.»

II

CONSTITUCIONS SINODALS¹

I

Repraesentationes nullae fiant absque licentia (Girona, Joan Margarit, 1543).

Cupientes evitare diversa scandala, quod circa infrascripta multotiens sequuntur, et sequi possent, et adimplere ea, quae in Sacris Conciliis praeci-

29. Cf. B. PESCI, *Aracoeli*, «Enciclopedia Cattolica», I, 1751-1753. Per a la bibliografia més moderna, vegeu ANSCARI MUNDÓ, *Notes sobre la cultura montserratina del segle XIV*, «Analecta Montserratensia», VIII (1954-55), 488-492; ROBERTO VALENTINI - GIUSEPPE ZUCCHETTI, *Codice topografico della Città di Roma*, III (Roma 1946), 28-30; IV (Roma 1953), 82-83, 141, 346; JOSEPH SZÖVÉRFY, *Virgile, les Sibylles et la légende de l'Ara Coeli dans les hymnes*, «Filologia e Letteratura», VIII (1962), 274-286. Sobre el paper de les Sibilles en el teatre medieval, vegeu K. YOUNG, *The Drama of the Medieval Church*, II (Oxford 1933), 130-131, 132, 136-137, 142-143, 149-151, 165, 166, 173-174, 190, 192, 193; C. A. THOMAS-BOURGOIS, *Le personnage de la Sibylle et la légende de l'Ara Coeli dans une nativité wallonne*, *RBPhH*, XVIII (1939), 883-912 (pàg. 901 n. interpreta malament diversos textos catalans).

1. Transcriu amb tota exactitud el text original, tot conservant-ne les vacil·lacions ortogràfiques i la puntuació; he regularitzat només l'accentuació, *u-v* i *i-j*. Els títols llatins entre claudàtors procedeixen de l'índex dels volums.

piuntur, et aliis certis ex causis animum nostrum moventibus mandamus sub excommunicationis sententia, sive poena, quam contra omnes, et quoscumque contra infrascripta quovismodo facientes, in his scriptis proferimus, et promulgamus, quatenus nullas passionis Domini nostri Iesu-Christi, nec alias divinorum mysteriorum repraesentationes in Civitate, nec Dioec. Gerunden. faciant, seu facere attentent, seu praesumant, absque expressa licentia nostra, seu nostri Vicarii Generalis per prius petita, et obtenta: Praecipiendo omnibus, et singulis Presbyteris, et Clericis dictae Civitatis, et Dioec. Gerunden. quatenus omnes, et quoscumque contra praemissa quovis modo facientes pro excommunicatis publice in suis Ecclesiis denuncient, et publicent, et a divinis evitent, donec a nobis, seu a dicto Vicario Generali absolutionis beneficium obtinere meruerint; deque nominibus, et cognominibus eorundem nobis, seu dicto Vicario Generali certificent, ac informationem dent, ut contra eosdem aggravando, et reaggravando, et alias per iuris, et iustitiae remedia decencia, et opportuna procedi possit, et valeat.

(*Constitutiones Synodales Dioecesis Gerunden. in unum collectae, renovatae, et auctae sub... D. Fr. Michaelis Pontich...* (Gerundae 1691), Lib. III, Tit. 14, Cap. 1, pàgs. 246-247.)

2

Templa sub noctem claudenda: et matutinum officium sancti, cui templum consecratum est, quando debeat inchoari. [Repraesentari in templis nihil debet, quod non sit prius ab Ordinarii examinatore comprobatum.] (València, Martí Ayala, 1565).

Quoniam noctu flagitia multa committi solent, et sacra templa maxime servata esse oportet, ne in eis aliquo scelere Deus offendatur; idcirco praecipit sancta Synodus, ne a pulsu campanae, quo beatam Mariam virginem sub noctem salutamus, sacrae ad populum conciones in templis, ac ne in ipsis etiam monasteriis habeantur: sed ipsa templa etiam monasteria ab eo tempore claudi debere statuit, excepta nocte Natalis Domini [...]. Insuper, quia nihil in templis indecorum permitti debet, profanas omnes cantiunculas in matutinis precibus, et aliis quibuscumque horis canonicis sancta Synodus prohibet, et eas tantum admittit, quae ab examinatore per Ordinarium deputando examinatae prius, et approbatae fuerint. Similiter nihil actionibus personarum vult in templis repraesentari, quod eiusdem examinitoris iudicio non sit antea comprobatum. Capitulum, ac ipsi etiam parochi, si aliter haec in suis ecclesiis admiserint, sex libris mulentur.

(*Concilium provinciale Valentinum, celebratum anno Domini M.D.LXV* (Valentiae 1566), Sessio tertia, Cap. XI, pàgs. 99-101.)

3

Deambulationes per ecclesiam, quibus divinum officium impeditur, spectacula fabularum, cantus vulgares, ludrica, quibus risus excitari solent, vani puerorum ludi, computationes, prandia in ecclesia prohibentur: et extra illam personati, et larvati, qui eremitas, monachos, Episcopos, aut Cardinales imitantur (Concili Provinciali Tarraconense presidit a Barcelona per l'arquebisbe Ferran Loazes, 1566).

Cum scriptum sit, Domus mea domus orationis vocabitur, et deceat domum Dei sanctitudo; sacri approbatione concilii statuimus, ne quis audeat in ecclesia dum sacrosanctum Missae sacrificium aut publice, aut privatim celebratur, aut dum divina quaecumque officia peraguntur, aut sacra Eucharistia, vel baptisma, vel alia sacramenta administrantur, aut verbum Dei praedicatur, deambulationes vagas, aut confabulationes otiosas, per quas divinum officium, aut aliud supradictis impediatur; aut saecularium, vel ecclesiasticorum negotiorum iurgiis obstrepere. Qui vero a quocumque clerico moniti non destiterint, tamquam inobedientes per ecclesiasticam censuram coercentur. Eadem quoque ratione omne genus spectaculorum, et fabularum, necnon vulgarium verborum cantus, exceptis cantibus approbatis ab Ordinariis, ac recitationes, atque alias quascumque similes actiones, vel, ut vocant repraesentationes, in ecclesia fieri prohibemus; neve inter divina profana, etiam si ad pietatem dicantur conducere, misceantur. Ludicra quoque quaecumque ex quibus risus excitari solent, tam in ecclesiis, quam in processionibus, necnon ignitorum tormentorum strepitus, aut, ut vocant, radios, aut iaculationes, atque etiam lascivas, aut turpes saltationes, aut choreas ad cantus tibiarum, aut tympanorum, vel cymbalorum, ne in atriis quidem ecclesiarum, aut coemiteriis, aliisque locis sacris, aut religiosis fieri permittimus. Vanos quoque puerorum, vel adolescentium ludos, dum Episcopum fingunt, aut Regem, aut alium magistratum ecclesiasticum, vel saecularem, coercendos esse censemus. Multoque magis, quod in multis ecclesiis adversus Apostolica praecepta fieri accepimus, ut non solum a saecularibus personis, sed etiam ab ipsis presbyteris computationes in ecclesiis, aut in continentibus locis sacris fiant. Ea igitur omnia, sacro approbante concilio, sub excommunicationis poena, monitione praecedente inflingenda; tam in nostra metropolitana, quam in ceteris cathedralibus, necnon in collegiatis, ac parochialibus ecclesiis, et aliis quibuscumque tam saecularibus, quam regularibus fieri prohibemus. Eosque sumptus, qui vel in fine Adventus Domini, vel in ipsis diebus festis Natalis Domini, et aliorum sanctorum, aut feria quinta in cena Domini, et, ut vocant, tempore mandati, aut in Paschate resurrectionis dominicae, aut alio quocumque tempore in has computationes, vel iam dicta ludicra spectacula, aut similia supradictis consumuntur, in ecclesiis cathedralibus ab Episcopis, cum consensu Capituli, in aliis in alia pia opera ab Ordinariis convertantur. Similiter prandia quaecumque, et computationes confraternitatum prohibemus; nec sumptus in his consumpti in rationes referri

possint, sed de suo ipsi administratores fecisse censeantur, necnon exactiones, sive consuetudines prandiorum seu compotationum, quas a clericis invitis laici exigunt, quacumque occasione vetamus. Atque etiam, quae in primo cuiuslibet sacrificio, quas novas Missas vocant, ebrietates, vel ludicra in ecclesia aguntur; saltationes quoque et alia quaecumque levitatis, et vanitatis signa, longe ab ipsa ecclesia, vel aliis locis sacris exulare praecipimus: contrarium vero agentes condignis poenis a superioribus coercebuntur. Nec minus illam detestamur multarum saecularium personarum intemperantiam, quae eleemosynas petentes cymbalorum, aut tympanorum strepitu choreas virorum, atque mulierum per totam urbem ducunt, ita ut plerumque eveniat maior peccatorum occasio, quam caritatis Christianae. Personatos quoque vel larvatos quoscumque aut basilicas Dei ingredi, aut monasteria quaecumque tam virorum, quam mulierum sub anathematis poena inhihemus; necnon eis, qui quoscumque clericos, vel monachos, aut sanctimoniales, aut etiam eremitas imitantur; multoque magis si Episcopos, aut Cardinales, vel si sacris, aut ecclesiasticis quibuscumque vestibus vel ornamentis, aut vasis abutantur; similique sententiae subiaceat clericus, aut alius earum vestium, vel vasorum custos, vel dominus, qui ea ad eum usum commodaverit, et graviter a superiore coerceatur. Clericos quoque in sacris constitutos, aut beneficiatos saeculares, aut quoscumque regulares, qui deprehensi fuerint personati, carceri triduo includi, ibidemque in pane, et aqua ieiunare praecipimus, aut alia simili, vel maiori poena, iuxta delicti, et personae qualitatem coerceri. Haec, quae nos sacri approbatione concilii statuimus, quam primum tam in nostra metropolitana, quam in ceteris cathedralibus ecclesiis observari, et publicari praecipimus, ut ad omnium notitiam perducantur.

(Constitutionum Provincialium Tarraconensium Libri Quinque. Quibus sunt in calce voluminis adiectae nonnullae, quae inutiles, et superfluae visae sunt ex decreto secundi concilii provincialis celebrati sub Illustrissimo D. D. Ioanne Teres... (Tarracone 1593), Lib. III, Tit. 31, Cap. II, pàgs. 267-270).

4

Ne fiant repraesentationes in Templis, etiam honestae (València, Joan de Kibera, 1590).

Quamvis fuerit iam antea decretum, nihil actionibus personarum repraesentari in Templis debere, quod non fuerit prius ab Ordinario approbatum; quia tamen ea est improborum hominum iniquitas, ut hoc etiam modo multae oriantur peccandi in Templis occasiones; mandamus, ne ullae repraesentationes fiant, de rebus etiam honestis, et ad devotionem moventibus. Rectores vero, Vicarii, aut Clerus, aliaeque Communitates, qui eas repraesentationes permiserint, duabus libris multentur.

(Synodus Dioecesis Valentina celebrata praeside Ill. ac Rev. D. Ioanne Ribera... anno MDXC, Decretum XIV, apud J. SÁENZ DE AGUIRRE, Collectio maxima Conciliorum omnium Hispaniae et Novi Orbis, VI (Romae 1755), 224.)

5

Que en las Iglesias no se hagan representaciones, y que los comediantes no puedan representar las comedias sin ser primero examinadas por nuestro Vicario general (València, Pedro de Urbina, 1657).

Por quanto es grave irreverencia representar en las Iglesias, S. A. mandamos por obediencia, y pena de excomuni6n mayor que en dichas Iglesias no se hagan comedias lascivas, y profanas, ni tampoco a lo divino, aunque sean actos Sacramentales, por quanto la experiencia a [sic] enseñado que destas representaciones se sigue gran turbaci6n en las Iglesias, muchas indecencias, y aun ofensas de Dios, pero en caso que quisieren hazer algunos autos, o comedias de historias sagradas, las representarán fuera de la Iglesia, en la plaça, o otro lugar conveniente, y esto no lo podrán hazer en tiempo en que se celebra la Missa mayor, y dizen los divinos Oficios. Y por quanto es grande indecencia, y se siguen inconvenientes de que dentro las Iglesias, y sus torres, se pongan invenciones de fuego, echen coetes, y disparen arcabuzes, mandamos so la misma pena que no lo puedan hazer. Y ordenamos a los Párrocos, y demás personas a cuya cuenta está el cuidado de las Iglesias no lo consientan pena de quatro libras, y otras a nuestro arbitrio.

Item ordenamos que nuestro Vicario general examine todas las comedias que han de representar los comediantes, para reconocer si son licitas, y honestas, y hallando que tiene algún inconveniente en representarse, no darán licencia para ello, y mandamos a los comediantes, por santa obediencia, y pena de excomuni6n mayor, no representen ninguna comedia, sin tener primero licencia de nuestro Vicario general.

(Constituciones Sinodales del Arçobispado de Valencia, hechas por... Fr. Pedro de Urbina... (València 1657), Tít. 10, Const. III, pàgs. 81-82.)

6

Ne in Ecclesiis, vel prope illas ludi, Choreae, saltationes, et scaenicae actiones fiant (Mallorca, Dídac Escolano, 1659).

Cum spectacula, ludos, ludricasque res id generis, quae ab Ethnicorum moribus originem ducentes, disciplinae Ecclesiasticae maxime adversantes, ex quibus incommoda multa, publicaeque aerumnae in Christianum populum dimanent, et graviter Deum offendant, e medio tollere sacris institutis, ac legimus teneamur? Choreas, saltationes, ac Tripudia, ex quibus semper mortiferae cupiditas excitantur, non minori ratione prohibitas simul damnare cogamur? Scaenicas, personatasque actiones, unde tanquam ex quondam seminario semina malefactorum, ac flagitiorum pene omnium existant, quam a Christianae disciplinae officiis abhorrentes, valdeque cum paganorum institutis convenientes, atque diaboli aestu inventas, omni officio a populo Christiano exterminandas, qua maxima possimus religiosa sollicitudine radicitus evellere

debeamus? (extra id quod in Ecclesiis, religiosis, et sacris domibus propter reverentiam eis debitam eadem, et similia fieri, sigillatim inveniuntur prohibita) ne deinceps in illis, vel prope illas fieri contingat adversus tam sancte disposita, hac nostra constitutione (approbante Synodo) praecipimus, curabuntque Rectores, ut in suis Ecclesiis aliqua eorum consuetudo (quae proprius corruptela dici debet) invaluit, radicitus extirpetur, populum graviter reprehendat, atque insectabitur, Iuratos monet, ut sui ope ii abusus penitus extinguantur.

(*Synodaliū Constitutionum Episcopatus, sive Dioecesis Maioricensis. Per Illustrissimum, et Reverendissimum Dominum D. Didacum Escolano... in dioecesana Synodo, apud Cathedralē Ecclesiam celebrata, conditarum, et promulgatarum. Anno salutis sexcentesimo quinquagesimo nono supra millesimum (Matriti 1660). Pars II, Tit. 3, Const. 6, pàgs. 345-346.*)

7

De Repraesentationibus sacris. Constitutio unica: Passionis Domini mysteria, Beatae Mariae, Angelorum, Apostolorum, et Sanctorum vitae, et actiones, non repraesententur, sed praedicentur (Mallorca, Didac Escolano, 1650).

Quoniam pie introducta consuetudo repraesentandi populo venerandam Christi Domini passionem, et gloriosa Martyrum certamina, aliorumque sanctorum res gestas, hominum perversitate eo deducta est, ut melius offensionem, multis etiam risui, et despectui sit. Ideo statuimus (annuente Synodo) ut deinceps Salvatoris passio, et a Cruce descensio, nec in sacro, neque in prophano loco agatur, sed docte, et graviter eatenus a concionatoribus exponantur, ut, qui sunt uberes concionum fructus, pietatem, et lachrymas commoveat auditoribus, quod adiuvabit proposita Salvatoris Christi imago, ceterique pii actus externi, quos Ecclesiae probatos esse Ordinarius indicabit. Item Beatae Mariae Virginis, Angelorum, Apostolorum, Sanctorum Vitae, martyria, et actiones, ne agantur, sed ita pie narrentur, ut auditores ad eorum imitationem, venerationem, et invocationem excitentur. Vestes vero, et insignia ad dictam repraesentationem facta, vel accommodata, aliis usibus sacris applicentur, nullomodo destinatis ipsisque inserviant.

(*Ibid.*, Tit. XIII, pàgs. 392-393.)

8

[*Praecipitur Parochis; ne permittant fieri in Ecclesiis, imo nec in aliis Parochiarum locis, repraesentationes sacras, uti Passionis Domini nostri Iesu Christi, aut aliorum sacrae scripturae mysteriorum.*] (Barcelona, Ildefons de Sotomayor, 1673 ?).

Com sia tant propi de nostra obligació lo evitar ocasions de perdre-se lo respecte degut a les Iglésias, majorment ab rixas, tumults, y avalots, dels

quals solen resultar gravíssims escàndols; y la experiència nos haja ensenyat, que eixos ordinàriament se originan de las Representacions, que acostúman ferse en algunas Parròquias, e Iglésias de aquest nostre Bisbat, en particular la nit santa de la Nativitat de nostre Senyor, Dijous, y Divendres Sant, per la multitud de la gent que acut a vèurer ditas Representacions: Estatuhim, y ordenam perçò, Synodo approbante, que en ninguna Iglésia, ni Parròquia de aquest nostre Bisbat se fàssan semblants Representacions, no sols en dits dias; però ni en altres qualsevols del any, encara que aparega que ditas Representacions sían mogudas, y induèscan a pietat, y devoció: Manam per lo tant als Rectors, Domers, y Curats, a càrrech dels quals estan las Iglésias, que de ninguna manera ho permètan, sots las penas a Nós ben vistas, las quals seran ab tot rigor executadas.

(*Constitutiones Synodales Diaec. Barcinonen. In unum collectae, renovatae, et auctae sub ... Fr. Ildephonso a Sotomayor...* (Barcinone 1673), Lib. I, Tit. 3, Const. 5, pàgs. 159-160.)

9

Repraesentationes Natalitii, et Passionis Domini nostri Iesu Christi in Ecclesiis, neque in Processionibus minime fiant, et ab iis Puellae vestibibus albis circumamictae absistant, neque fiant tripudia, vulgo los Cavallets (Girona, Sever Tomàs Auther, 1684).

Cum infelicitas temporis induxerit, ut quae a maioribus nostris ad augendam Christianam Religionem, et populi devotionem fuerunt inducta per indévotos ad ludos, et tragedias saeculares, et ut populo placeant accommodata sint; et in hac nostra Dioecesi Gerunden. huiusmodi percerebuerit abusos, maxime in Processionibus Passionis, et nocte Sacratissima Nativitatis Domini nostri Iesu Christi, quem de medio tollere cupientes, Synodo approbante statui-mus, praecipimus, et mandamus: ne in posterum in Ecclesiis dictae Dioecesis fiant repraesentationes, vulgo *los Pastorets*; neque in Hebdomada Sancta in Processionibus, nec alias repraesentationes ad vivum Passionis Domini nostri Iesu Christi Puellae vestibibus albis circumamictae, et chorum facientes sine nostra expressa licentia, tam ab his Processionibus, quam ab aliis penitus absistant. Evitentur etiam tripudia, vulgo *los Cavallets*, et Curati Ecclesiarum talia fieri non permittant, sub poena decem librarum Barchinonensium.

(*Constitutiones Synodales Dioecesis Gerunden.*, ja citades, Lib. III, Tit. 14, Cap. 6, pàg. 252.)

10

Prohibició de fer representacions dins les esglésies i a les processons. (Concili Provincial Tarraconense presidit a Tarragona per l'arquebisbe Josep Sanchiz, 1685).

Item, Sacro approbante Concilio, praecipimus, et mandamus, quod in nocte Nativitatis Domini, aliisque Festivis diebus, vel in maiori hebdomade, neuti-
quam fiant in Ecclesiis, more histrionum, representationes Nativitatis Christi
Domini, vel alterius Mysterii, nec processiones in quibus Passio Domini ad
vivum per personas representetur; quamvis alioquin similes representationes
piae, et laudabiles appareant, cum frequenter indecorae sint, nec sine indecentia
fiant. Rectores autem, et alios Curam animarum habentes, qui huiusmodi repre-
sentationes in suis Ecclesiis fieri permiserint, poena suspensionis, per duos
menses, praesenti constitutione damnamus.

(*Constitutiones Sacri Concilii Provincialis Tarraconensis. Per Illustrissimum, et Reverendissimum D. D. Fr. Iosephum Sanchiz Archiepisc. Tarraconen. anno 1685 celebrati* (Barcinone [1685]), Const. 7, pàgs. 4-5.)

11

Repraesentationes Passionis, seu depositionis a Cruce ad vivum D. N. Iesu Christi, nec intus, nec extra Ecclesiam fiant (Girona, Miquel Pontich, 1689).

Approbantes praemaxime constitutionem super iis editam, per immediatum
praedecessorem nostrum de anno 1684 et illi adhaerentes, adiicimus, et Synodo
laudante, et approbante statuimus, decernimus, et mandamus: Quod a caetero
repraesentationes ad vivum Passionis D. N. Iesu Christi, vulgo, *la Presa*, nec
illius depositionis a Cruce, neque intra, neque extra Ecclesiam fiant sub poena
excommunicationis. Et Curatis talia permittentibus, decem librarum nostro, et
successorum nostrorum arbitrio, locis piis aplicandarum.

(*Constitutiones Synodales Dioecesis Gerunden.*, ja citades, Lib. III, Tít. 14, Cap. 8, pàg. 254.)

12

Non habeantur in ecclesiis etiam rerum sacrarum representaciones (Mallorca, Pere de Alagón, 1692).

In domo Dei, quae passim domus orationis vocatur profanae repraesentationes iam sunt prohibitae imo cum rerum etiam sacrarum repraesentationes divino cultui, et religioni Christianae aliquando repugnent, hac nostra constitutione dictas sacrarum rerum repraesentationes, etiam Descensionis Crucis vulgo *Devallament*, nam in die Parasceve potius interno animi dolore Redemp-

toris Passio contemplanda est, quam externis gestibus illam repraesentare, non solum in Ecclesiis, verum etiam extra illas prohibemus, talemque in Ecclesiis excessum committentes maioris excommunicationis telo confodiuntur. Rectores vero, et Regularium superiores id permittentes similia ligati censura manebunt. Repraesentantes vero extra Ecclesiis solutione trium librarum compellentur.

(*Leges Synodales Maioricensis Episcopatus statulae, et promulgatae in Synodo, dioecessana quam in sua Cathedrali Ecclesia celebravit Illustrissimus, et Reverendis. Dominus D. Petrus de Alagón...* (Maioricae 1692), Lib. II, Tit. 8, Cap. 10, pàg. 268.)

13

Extra Nativitatis vigiliam Domini Nostri Iesu Christi sibillae in Ecclesiis non decantentur (Mallorca, Pere de Alagón, 1692).

Ecclesias esse orationis domus, a quibus omnis tumultus, et confusionis motivum extirpandum est, passim in sacris litteris habetur, et cum nobis notum fuerit quemdam abusum in eis perseverare, nimirum in vigiliis aliquorum Sanctorum decantari sibillas, quod potius ad risum, strepitum, colloquia, et confusionem, quam ad devotionem movet [approbante Synodo]² ordinamus, ut in posterum sibillae in nullis Ecclesiis nostrae Dioecesis decantentur extra vigiliam Nativitatis Domini Nostri Iesu Christi. Haec enim propter laetitiam tanti Salvatoris, est dies magna, quae cordis lacrymis celebranda est propter maximum beneficium, et praesumi non potest nocte ista fidelium animos distractioni esse deditos quando memoriam Iudicii audiunt; in qua decantari sibillas permittimus, in reliquis vero diebus ita prohibemus, ut canentibus poena carceris per octo dies ipso facto infligetur, et permittentibus, seu Ecclesiarum Rectoribus, et Pastoribus, poena, pro ut de iure erit, comminatur.

(*Ibid.*, Cap. 12, pàg. 269.)

14

Colloquia, deambulationes, strepitus, vociferationes, actiones profanae, scenae, et contractus in Ecclesiis fieri prohibentur (Concili Provinciali Tarracense presidit a Girona pel bisbe Miquel Joan de Taverner, 1717).

Colloquia, deambulationes, strepitus, vociferationes, actiones profanas, scenas, et contractus, necnon pauperes mendicantes, seu eleemosynas petentes per Ecclesias tempore Missarum, praedicationem, et Divinorum Officiorum

2. Entre claudàtors al text.

per earum capitula, praepositos, seu rectores vitari, et arceri debere praecipimus; constitutioni Sancti Pii Quinti incipienti: *cum primum*, et capiti: *quia ad honestatem* iv. nostrorum constitutionum provincialium, sub titulo: de clericis non residentibus, super iis inherentes.

(*Constitutiones Sacri Concilii Provincialis Tarraconensis, Gerundae celebrati, praeside, Illmo. D. D. Michaele Ioanne de Taverner et Rubi...* (Gerundae 1718), Const. 26, apud *España Sagrada*, XLIX (Madrid 1826), 377.)

15

Parochi, representationes in Eccles. fieri non permittant (Vic, 1748).

Rectores, et alij Curam animarum habentes, sub poena suspensionis per duos menses, nullatenus permittant, quod in eorum Ecclesiis, videlicet in nocte Nativitatis Domini, maiori hebdomada, aliisque festivis diebus, vel in die Corporis Christi Dñi, fiant, more histrionum, repraesentationes Nativitatis Christi Domini, vel alterius misterii, nec Processiones in quibus Passio D. N. ad vivum per personas repraesentetur.

(*Constitutiones Synodales Dioec. Vicens. in unum collectae, renovatae, et auctae sub Illmo. et Reverendmo. Dño. D. D. Emmanuele a Muñoz et Guil...* (Vici 1748, Tit. 21, Cap. 10, pàg. 128.)

III

DOCUMENTS

I

Prohibició de les representacions dramàtiques del dijous i del divendres sant (Mallorca, 1470).

Com per cause de les representacions les quals algunes voltes se són fetes per les esglésies, Monastirs e Capellas de la present Ciutat de Mallorques se són seguides e contínuament se segueixen, instigant lo enemich de humana Natura, moltes ofenses a nostre Senyor Déu, inonestat a le església, encara moltes inimicicies, scàndols e distencions entre lo poble crestià; pertant lo molt honorable Mossèn Joan Martínez, prevera beneficiat en le Seu de Mallorques, del Reverendíssim en Crist pare e Senyor, lo senyor don Francisco per la gràcia divinal bisbe de Mallorques e Referendari de nostre Sant Pare, de la present diòcese absent, vicari en lo spiritual e temporal general, zelant e desitjant remoure qualsevulla matèria de offenció en nostre Senyor Déu e en la seua església, e entre los faels crestians preparació e distencions e scàndols,

ab le present, le qual mane esser publicade en le Seu e per les eglésias parroquials de la present Ciutat, de Consell del honorable Capítol de la dita Seu de Mallorca, a instàncies e requesta del procurador fiscal de la cort eclesiàstica, amonesta generalment per la primera, segona, tèrcia Canòniques monicions e terme peremptori qualsevulla secular persona de qualsevulla condició o stament sia no gos ne presumesque, directament o indirecta, així dijous com en lo divenres Sant de nit ni de dia fer fer en les dites esglésies, Capellas ne Monastirs ningunes representacions, ni en aquelles sien ni entrevinguen, exceptades les representacions les quals se acostumen fer en le Seu lo divenres Sant de dia, segons en le consuetada de la dita Seu és ordinat. E açò sots pena als eclesiàstichs de .x. liures aplicadores a le obra de la Verge Maria de la Seu, e a les laigues persones sots pena de excomunicació, la qual en aquests presents scrits lo dit honor. Vicari general contra ellas e cascuna de ellas dóna e promulga, la absolució de les quals persones contra faents en si se reserva. Dat a Mallorca, en lo Palau Episcopal, disabte a .xxx. de Marts, any .mcccclxx. primo.

Ex ipso fuerunt facta sex albarana, publicata in Sede et in aliis ecclesiis parrochialibus.

(Arxiu Històric Diocesà de Mallorca, *Liber Collationum* (1470-1472). Publicat per FRANCESC FRONTERA. *Documentos inéditos del Pontificado del Rđmo. D. Francisco Ferrer, Obispo de Mallorca (1467-1475)*, BSAL, XVI (1916-17), 138-139; per desgràcia, la transcripció no sembla massa segura; he esmenat només algunes errades mecàniques evidents.)

2

Carta del Baró de Serrahí al Corregidor de Vilafranca, Pedro Valenciano, sobre una representació de la Passió a Sant Sadurní (1780).

Barcelona, 17 del marzo de 1780.

Carta al Corregidor de Villafranca para que informe la representación de Don Manuel Martínez de la Vega, Provisor de este Obispado, con quexa del Baile de la villa de San Sadurní, por los excesos en representar la Pasión de Nuestro Redemptor. Registrada en el Libro 21 de Cartas, fol. 81.

Remito a Vuesa merced, de orden de Su Excelencia y Real Acuerdo, la adjunta representación del Provisor de este Obispado, Don Manuel Martínez de la Vega, con los documentos que la acompañan, quejándose del Baile de San Sadurní y de sus excesos por haver despreciado las celosas exortaciones de su Cura Párroco, haciendo representar los sagrados misterios de la Pasión, con evidente escándalo y sin esperar el permiso de esta superioridad, a fin de que Vuesa merced, instruiéndose del expediente en orden al insulto, exceso y escandaloso Bando, tomando las noticias más imparciales y fidedignas, informe todo lo ocurrido a este superior tribunal, para que en su vista pueda tomar las providencias convenientes, y si se pudiere averiguar dónde se hizo

el tablado para la representación, en qué casa, y si existe en ella, convendrá esta noticia, devolviéndome Vuesa merced la representación y documento al tiempo de remitir el informe.

Dios guarde a Vuesa merced muchos años, como desseo.
Barcelona, 17 de marzo de 1780.

El Barón de Serrahí.

Señor Don Pedro Valenciano, Corregidor de Villafranca.

(Biblioteca de Catalunya, ms. 344, fols. 64-65.)

3

*Prohibició de representar la Passió a Sant Sadurní (1780).*¹

Barcelona, 17 de marzo de 1780.

Carta al Corregidor de Villafranca para que prevenga al Baile y Ayuntamiento de la villa de San Sadurní no haver lugar al permiso solicitan Juan Sotó y otros en representar la Pasión de Nuestro Redentor. Registrada en el Libro 21 de Cartas, fol. 80.

En vista de un Memorial presentado por Juan Motó [*sic*], Joseph Mas y Miguel Carbó, labradores de la villa de San Sadurní, solicitando permiso para representar el auto sacramental de la Pasión y Muerte de Nuestro Redentor, ha resuelto Su Excelencia y Real Acuerdo que no ha lugar el permiso pedido por dichos interesados, por la irreverencia que resulta de semejantes autos a lo sagrado del Misterio y religión, y que así lo prevenga Vuesa merced inmediatamente al Baile y Ayuntamiento de la citada villa, haciéndoles responsables de qualquiera tolerancia que en el particular se experimente, además de las providencias que se tomarán por esta superioridad contra qualquiera que en contravención de este mandato proceda a su representación. Se lo participo a Vuesa merced de su orden, para su inteligencia y para que luego disponga su puntual cumplimiento.

Dios guarde a Vuesa merced muchos años, como desseo.
Barcelona, 17 de marzo de 1780.

El Barón de Serrahí.

Señor Don Pedro Valenciano, Corregidor de Villafranca.

(*Ibid.*, fols. 66-67.)

4

Resposta de Pedro Valenciano al Baró de Serrahí (20 març 1780).

Muy Señor mío : En vista de lo resuelto por Su Excelencia y Real Acuerdo relativo a que no ha lugar el permiso pedido por Joseph Notó [*sic*], Joseph

1. L'aparent antinòmia entre aquest document i l'anterior de la mateixa data s'explica tenint en compte que el permís fou denegat el 9 de març (vegeu fol. 67^b),

Mas y Miguel Carbó, labradores de la villa de San Sadurní, para representar el auto sacramental de la Passión y muerte de Nuestro Redentor, por la irreverencia que resulta de semejantes actos a lo sagrado del Misterio, y lo que en su consecuencia me previene Vuesa merced, de orden de essa superioridad, he pasado un oficio correspondiente al Bayle y Ayuntamiento de la citada villa, para que cessen y se abtengan [*sic*] de estos excesos, haciéndoles responsables de qualquier tolerancia que sobre este particular se experimente, además de las providencias que se tomarán por essa superioridad en caso de inobediencia, como de quedar en esta inteligencia me han dado el correspondiente aviso para su cumplimiento.

Y ofreciéndome con este motivo a la disposición de Vuesa merced, deseo que Dios le guarde muchos años.

Villafranca, 20 de marzo de 1780.

Besa la mano de Vuesa merced, de Vuesa merced affectísimo y seguro servidor,

Pedro Valenciano.

Señor Barón de Serrahí.

(*Ibid.*, fol. 68.)

5

Noticia de algunas pías y sencillas prácticas de algunas Iglesias.

Nuestro Misionero [de Calaf?], al parecer poco instruido en la historia de la Iglesia, se ha escandalizado de un hecho que en el fondo no es menos que un monumento de la santa sencillez de nuestros padres, los cuales [...] quisieron dejar a los siglos venideros el más sublime ejemplo y auténtico documento de su tierna piedad y religión.

¿Qué hubiese dicho el Padre si hubiese caído en sus manos el antiguo Ritual de la Iglesia de Roán, y hubiese leído en su Calendario, notado el grande día de Navidad con esta expresión: *Festum Asinorum* [...] [segueix explicant el que eren aquestes festes].

Todo esto es mucho más que el Rey de *Nadal* de Calaf, y con todo no sabemos que ningún orador cristiano declamase con tanta vehemencia contra aquello como se ha declamado estos días contra nosotros, que ningún Doctor ni Prelado de la Iglesia tachase aquella ceremonia de impiedad ni profanación [...]

[Voltaire va voler ridiculitzar els drames d'Autun]. El Misionero de Calaf ha querido también ridiculizar el Rey, el qual en su lenguaje queda casi el *Rey Cojo* que todos los años se sortea en muchos pueblos de la Francia, día de Reyes, práctica verdaderamente detestable y que desde el siglo 4 se ha mirado como unos tristes restos del Gentilismo [...]

i l'altre es resolgué el dia 16 del mateix mes, quan encara no havien donat curs a l'anterior (vegeu fol. 64^b).

No es así el Rey de Calaf. Aquél, con su traje ridículo, afectando coger [*sic*], provoca a risa, y así convierte la iglesia en teatro. Por lo contrario, en Calaf todo es serio, todo respira piedad, y en nada desdice al decoro de la casa del Señor. Aquél va acompañado de la borrachera, del desorden, del libertinage. En Calaf es una pura diversión para la juventud, todo sobriedad. Aquél, por fin, atento su origen, fin y circunstancias que lo acompañan, no respira sino gentilismo. El fin y circunstancias de nuestro Rey no respira sino piedad. Falta que digamos de su origen y demostremos que no es este uso resto de los Saturnales del Paganismo sino una práctica antiquísima de la Religión.

Cosa sabida es que antiguamente se representaban en los templos los misterios de Jesuchristo y María Santísima. A más de lo dicho de las iglesias de Roán y Autun, podríamos decir más de otras, pero no es necesario detenernos en una cosa manifiesta. Nuestros mayores, como a christianos viejos, fueron muy zelantes de conservar los antiguos usos y prácticas de la Iglesia. Y así, esta Provincia Tarraconense, que es respetada por los estrangeros como la más fiel observadora de la disciplina y Sagrados Cánones, es la que en el día retiene mucho de lo antiguo en esta parte. Así en muchas iglesias, sin exclusión de cathedrales, se representa el Nacimiento del Salvador, y en unas partes se llama Belén, en otras Pesebre. En el día y octavas de la Asunta, representa la muerte de María Santísima. Día de Pasqua, representa la resurrección, haciendo salir al encuentro de la imagen de la Madre la del Hijo, y a su vista deponiendo aquélla el manto negro, cantando un infantilillo vestido de ángel el *Regina Coeli*, y los Diáconos, alternando con los chantres, los motetes de las Marías. Día de la Purificación toma en sus brazos el misacantano, de los de María, el Niño, y representa al viejo Simeón cantando el *Nunc dimittis*. Y a este tenor se hacen muchas cosas, que sería largo referir...

(Biblioteca Universitària de Barcelona, ms. 241, pàgs. 787-792, fols. 390-392.)

6

Manament als fusters de la Seu de Mallorca, perquè deixin de construir un cadafal per al Davallament (1691).

Die .XIII. Mensis Aprilis Anno a Nativitate Domini .MDCLXXXXI.

Dictis Die et Anno, recontà y féu fe Vicens Ferrer, Núntio de la Cúria Ecclesiàstica, ell de orda y manament del Illustríssim y Reverendíssim Señor Arcabisbe-Bisbe de Mallorca, y a Instàntia del Procurador Fiscal Ecclesiàstich, haver fet mandato a Mestre Barthomeu Sard y Mestre Anttoni Sard, fusters, para y fill respective, que en pena d'Excomunicatió Major ipso facto incurrenda, que cessassen de la obra que fajen en la Iglésia Cathedral, que era un cadafal que fèan per effecte de fer el devallament en dita Iglésia, y no proseguissen aquella, antes bé desfessen lo que's trobava fet. Attque etc. quare etc.

(Arxiu Històric Diocesà de Mallorca, *Liber Communis Curiae*, 1683-1692, fol. 311^r.)

7

Manament al prevere Miquel Sastre, sots-obrer de la Seu, que faci cessar l'obra del cadafal.

Dicto Die.

Dictis Die et Anno recontà y féu fe Juan Baptista Verdera, nuntio de la Cúria Ecclesiàstica, ell de orda y manament del Illustríssim y Reverendíssim Señor Arcabisbe-Bisbe de Mallorca, y a instàntia del Procurador Fiscal Ecclesiàstich, haver fet mandato al Reverend Michel Sastre, Prevere y Sots-Obrer de la Iglésia Cathedral de Mallorca, que en pena d'excomunicació major ipso facto incurrenda, fasse cessar la obre del cadefal se estava fent en dita Iglésia Cathedral per effecte de representar el Devallament, y axí mateix fassa desfer lo que es troba fet de dita obre. Attque ettc. quare ettc.

(Ibid.)

8

Manament al Mestre de Capella de la Catedral que no permeti als seus músics que representin el Devallament.

Dicto Die.

Dictis die et Anno recontà y féu fe Domingo Delgado, nuntio de la Cúria Ecclesiàstica, ell de Orda y manament del Illustríssim y Reverendíssim Señor Arcabisbe-Bisbe de Mallorca, y a Instàntia del Procurador Fiscal Ecclesiàstich, haver fet mandato al Reverend Magí Fiol, Prevere, Mestre de Capella de la Música de la Iglésia Cathedral de Mallorca, que en pena de 25 lliures y en subsidi d'excomunicació Major ipso facto incurrenda, no permeta que ningun músich de la sua Capella represent en dita Iglésia Cathedral el Devallament. Attque ettc. quare ettc.

(Ibid.)

JOSEP MASSOT I MUNTANER

Monestir de Montserrat.